

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Гуманітарно-педагогічний факультет

Кафедра технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

здобувача другого (магістерського) рівня вищої освіти

Мотивація навчальної діяльності учнів старших класів на уроках технологій до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво»

Галузь знань – 01 Освіта / Педагогіка

Спеціальність – 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)

Предметна спеціальність – 014.10 Середня освіта. (Трудове навчання та технології)

Освітньо-професійна програма – Середня освіта. Трудове навчання та технології,
інформатика

КРТН.023172.23.17.ПЗ

Виконав: студент 2 курсу, гр. ТНм-23-1 Олександр ТЕРЕЩУК

Керівник: д-р пед. наук, професор Ігор АНДРОЩУК

Нормоконтролер: Оксана ПЯСТУК

До захисту допускаю:

Завідувач кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва

 Ірина АНДРОЩУК

«18» 2024 р.

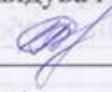
Хмельницький 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет гуманітарно-педагогічний _____
 Кафедра технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва _____
 Освітній рівень другий (магістерський) _____
 Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка _____
 Спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями) _____
 Предметна спеціальність 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології) _____
 Освітньо-професійна програма Середня освіта. Трудове навчання та технології, інформатика _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

Ірина АНДРОЩУК

« 6 » 09 2024 р.

ЗАВДАННЯ

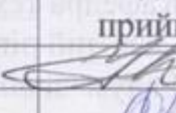
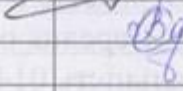
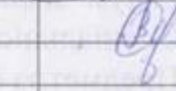
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Олександр ТЕРЕЩУК _____

(ім'я, прізвище)

1. Тема кваліфікаційної роботи Мотивація навчальної діяльності учнів старших класів на уроках технологій до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво»
керівник кваліфікаційної роботи д-р. пед. наук, професор Ігор АНДРОЩУК
Затверджено наказом ректора університету від 26.08.2024 р. №60, додаток 1
2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи на кафедру 24.12.2024 р.
3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи навчальні програми з Технологій (профільний рівень)
4. Зміст пояснювальної записки: Теоретичні засади мотивації навчальної діяльності учнів (мотивація навчальної діяльності учнів як складова педагогічного процесу, види мотивації навчальної діяльності та їх характеристика). Методичні особливості формування мотивації навчальної діяльності учнів на уроках технологій до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво» (система мотивації навчальної діяльності учнів до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво», методичні рекомендації щодо формування мотивації навчальної діяльності учнів старших класів на уроках технологій до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво»)
5. Перелік графічного матеріалу немає

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийм
<i>Антиплагіат</i>	<i>Іван ГЕРНІЧЕНКО</i>		
<i>Нормоконтроль</i>	<i>Оксана ПЯСТУК</i>		

7. Дата видачі завдання 04.09.2024

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Приміти
1	<i>Вступ</i>	<i>18.11.2024</i>	виконан
2	<i>1 розділ</i>	<i>20.11.2024</i>	виконан
3	<i>2 розділ</i>	<i>30.11.2024</i>	виконан
4	<i>Висновки, перелік посилань</i>	<i>01.12.2024</i>	виконан
5	<i>Попередній захист</i>	<i>02.12-04.12.2024</i>	виконан
6	<i>Перевірка на плагіат</i>	<i>05.12-10.12.2024</i>	виконан
7	<i>Нормоконтроль</i>	<i>11.12-15.12.2024</i>	виконан
8	<i>Рецензування</i>	<i>17.12-21.12.2024</i>	виконан
9	<i>Захист</i>	<i>26-27.12.2024</i>	виконан

Студент

(підпис)Олександр ТЕРЕЦУК

Керівник роботи

(підпис)Ігор АНДРОЦУК

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню проблеми мотивації навчальної діяльності учнів старших класів на уроках технологій до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво»

У першому розділі роботи висвітлено теоретичні аспекти засади мотивації навчальної діяльності учнів. Розглянуто мотивацію навчальної діяльності учнів як складову педагогічного процесу, схарактеризовано види мотивації навчальної діяльності та їх характеристика).

Другий розділ роботи присвячено методичним особливостям формування мотивації навчальної діяльності учнів на уроках технологій до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво». Обґрунтовано систему мотивації навчальної діяльності учнів до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво», розроблено методичні рекомендації щодо формування мотивації навчальної діяльності учнів старших класів на уроках технологій до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво»).

Кваліфікаційна робота виконана здобувачем другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Середня освіта. Трудове навчання та технології, інформатика» кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва Хмельницького національного університету під керівництвом д-р. пед. наук, доцента Ігор АНДРОЦУК.

Кваліфікаційна робота складає 75 сторінок основного тексту, містить 4 рисунки, таблиць 3, літературних джерел 64.

Ключові слова: мотивація навчальної діяльності учнів старших класів, заклади загальної середньої освіти, спеціалізація «Агровиробництво».

12 грудня 2024 р.

Олександр ТЕРЕЩУК

ЗМІСТ

	С.
ВСТУП.....	6
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ.....	10
1.1 Мотивація навчальної діяльності учнів як складова педагогічного процесу	10
1.2 Види мотивації навчальної діяльності та їх характеристика....	23
2 МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ВИВЧЕННЯ АГРОТЕХНОЛОГІЙ ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «АГРОВИРОБНИЦТВО».....	38
2.1 Система мотивації навчальної діяльності учнів до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво».....	38
2.2 Методичні рекомендації щодо формування мотивації навчальної діяльності учнів старших класів на уроках технологій до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво».....	53
ВИСНОВКИ.....	76
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ.....	78
ДОДАТОК А – Анкета для учнів 10-11 класів.....	85
ДОДАТОК Б – Зразки вступної мотивації.....	87
ДОДАТОК В – Зразки поточної пізнавальної мотивації.....	94

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки увагу приділяють проблемі мотивації навчальної діяльності здобувачів на різних етапах освітньої діяльності, під час навчання у різних типах закладів освіти. Підвищений інтерес серед науковців й дослідників означеної проблеми цілком виправданий, оскільки мотивація навчальної діяльності сприяє успішності освітньої діяльності здобувачів освіти, дає змогу стимулювати пізнавальну активність учнів не лише під час освітнього процесу, а й в майбутньому під час вирішення завдань різного типу, як професійного, так і побутового спрямування. Висвітлюючи актуальність проблеми мотивації необхідно відмітити її важливість саме під час реалізації завдань на уроках технологій, зокрема під час профільного навчання у закладах загальної середньої освіти.

Проблема мотивації була і залишається предметом вивчення як у психологічних, так і педагогічних дослідженнях. Відмітимо, що означених два напрями взаємопов'язані і доповнюють один одного в контексті вивчення проблем мотивації навчальної діяльності. Психологічний напрям обумовлений наявністю праць, що висвітлюють види мотивів учіння та їх характерні особливості для учнів різного віку, обґрунтовують механізми мотиваційної сфери особистості, що виступають спонукаючими чинниками для учнів різного віку, визначають динаміку їх змін та розвитку відповідно до вікових особливостей, систему формування мотиваційної сфери з врахуванням впливу різних факторів та умов. Педагогічний напрям уміщує дослідження проблем, що стосуються розвитку безпосередньо активності учнів у навчальній діяльності, визначають позитивні і негативні чинники, які впливають на мотивацію до навчання та пізнавальну діяльність учня загалом відповідно до певних особистісних та соціальних умов.

Відмітимо, що успішність й ефективність навчальної діяльності залежить не лише від рівня сформованості знань, а й від особистісного ставлення учня до навчальної діяльності загалом і навчального предмета й вчителя зокрема. Саме тому проблема мотивації навчальної діяльності учнів є однією з головних й актуальних проблем на різних етапах розвитку психолого-педагогічних й методичних наук. Є багато досліджень в цій галузі, однак зважаючи на те, що не обґрунтовано єдиного механізму, який би був ефективним для різних категорій учнів та різних умов. Проблема залишається в центрі уваги педагогів, дослідників та науковців.

В контексті існуючих досліджень, необхідно відмітити значну увагу серед дослідників методологічним основам вивчення проблеми мотивації навчальної діяльності. Зазначимо, що всі науковці одностайні щодо складності цієї проблеми та неоднорідності організаційної структури мотиваційної сфери. Це обумовлено перш за все, на думку В. Мясіщева, С. Рубінштейна, наявністю і взаємообумовленістю внутрішньої та зовнішньої компоненти мотиваційної сфери особистості учня. Зміни у самому розвитку та безпосередньо під час формування мотивації висвітлено у публікаціях В. Вілюнаса, Г. Костюка, Ю. Орлова. Чинники, що впливають на мотивацію схарактеризовано у працях таких науковців як С. Занюк й Г. Сухобська. Зазначимо, що у зарубіжних дослідженнях проблемі мотивації також приділяється суттєва увага, зокрема у працях таких вчених як Ж. Аткинсон, М. Дауголл, К. Левін, Г. Мерфі, Ж. Нюттен, П. Фресс, К. Халл, Х. Хекхаузен та інші. Необхідно відзначити, що проблеми мотивації навчальної діяльності учнів розглядали ряд учених (М. Боришевський, М. Дьяченко, Л. Кандибович, Ю. Орлов, П. Просецький, В. Семиченко та ін.). Не дивлячись на це, поза увагою дослідників залишається формування й розвитку мотивації учнів з врахуванням особливостей навчальних предметів, наприклад під час реалізації завдань профільної технологічної освіти. врахування специфіки навчальної дисципліни дасть змогу не лише мотивувати учнів до навчання, а й стимулюватиме їх до навчальної

діяльності, пізнання нового, опанування необхідними вміннями й навичками, сприятиме підвищенню їх пізнавальної активності загалом.

Таким чином, важливість мотивації для формування трудової активності учнів на уроках технологій профільної середньої освіти, необхідність системного включення методу творчих проєктів у навчання учнів старших класів закладів загальної середньої освіти, а також нерозробленість цієї проблеми зумовили вибір теми дослідження: «Мотивація навчальної діяльності учнів старших класів на уроках технологій до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво».

Мета роботи – обґрунтувати систему мотивації навчальної діяльності учнів до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво» та розробити методичні рекомендації щодо її формування.

Об'єкт дослідження – мотивація навчальної діяльності учнів старших класів у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – Система мотивації навчальної діяльності учнів до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво».

Завдання роботи:

- проаналізувати основні підходи в психолого-педагогічній літературі до мотивації навчальної діяльності як складової освітнього процесу;
- визначити види мотивів навчальної діяльності учнів та охарактеризувати їх;
- розробити систему мотивації навчальної діяльності учнів до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво»;
- обґрунтувати методичні рекомендації щодо формування мотивації навчальної діяльності учнів старших класів на уроках технологій до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво».

Для розв'язування визначених завдань використовувалися теоретичні методи дослідження: аналіз психолого-педагогічних та науково-методичних праць з теми дослідження, офіційних і нормативних документів, навчальних програм, підручників, посібників, їх систематизація і узагальнення для

формулювання висновків; емпіричні: спостереження, анкетування; методи математичної статистики – для обрахунку й представлення результатів анкетування учнів 10-11 класів.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи здійснювалася під час V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми» (31 жовтня 2024 р.); Всеукраїнської науково-практичної конференції пам'яті професора Володимира Юрженка «Інтернаціоналізація технологічної та професійної освіти: досвід та перспективи» (15-16 квітня 2024 року).

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

1.1 Мотивація навчальної діяльності учнів як складова педагогічного процесу

Рівень навчальної успішності учнів залежить від різних чинників педагогічного і психологічного спрямування. При цьому ключову роль відіграють структура і зміст мотивів, які стимулюють та спрямовують навчання. Найкраще навчальним завданням відповідають навчально-пізнавальні мотиви, які задовольняють потребу учнів у пізнанні та саморозвитку, проявляючись у зацікавленості змістовою стороною навчання. Широкі соціальні мотиви (наприклад, прагнення мати статус гарного учня, усвідомлення відповідальності чи необхідність здобути освіту) надають навчанню сенсу, проте для більшості учнів вони залишаються досить абстрактними. Вони сприяють особистісному розвитку лише тих, хто демонструє високі навчальні результати. Натомість учні, орієнтовані, наприклад, на отримання високих оцінок, зазвичай виявляють інтерес лише до тих предметів, які вважають легкими.

Учні з високими навчальними досягненнями зазвичай мають виразну потребу в успіху. Підтримана соціальними мотивами, вона сприяє розвитку саморегуляції та, у поєднанні з пізнавальними інтересами, забезпечує захопленість навчальним процесом і орієнтацію на досягнення високих результатів [53].

Навчальна діяльність учнів із завищеною самооцінкою та лідерськими якостями часто характеризується престижною мотивацією, спрямованою на досягнення кращих результатів порівняно з однолітками. Така мотивація, за умови високого рівня розвитку здібностей, може стати потужним рушієм

розвитку талановитого учня. Проте цей процес супроводжується певними ризиками для гармонійного розвитку особистості: схильність до індивідуалізму, постійне суперництво зі здібними однолітками та зневажливе ставлення до інших можуть призводити до соціальної ізоляції та формування негативних рис характеру.

З іншого боку, сильна мотивація, поєднана із середнім рівнем здібностей та прихованою невпевненістю у власних силах, часто спонукає учнів до встановлення завищених цілей. Це може створювати постійну напругу та призводити до емоційних зривів або афективних реакцій у разі невдач. Таким чином, мотивація цих двох груп учнів, хоча й може сприяти їхньому розвитку, вимагає особливої уваги з боку педагогів для створення умов, що забезпечують збереження психологічного комфорту та гармонійний особистісний ріст.

У багатьох учнів із низькими навчальними результатами яскраво проявляється мотивація уникнення невдач (наприклад, отримання поганої оцінки, осуду з боку вчителів або санкцій від батьків), яка супроводжується підвищеним рівнем тривожності [53]. Для задоволення потреби у самоствердженні такі учні шукають можливості реалізації в інших сферах: беруть участь у позашкільних заходах, займаються спортом, музикою, малюванням, доглядають за молодшими членами родини або захоплюються комп'ютерними розвагами.

Складна структура мотиваційної сфери таких учнів вимагає від учителя трудового навчання та технологій не лише знання умов, а й розуміння ефективних способів формування й розвитку мотивів. Це сприяє самопізнанню, саморозвитку та самоактуалізації учнів у процесі навчання. Особливо важливо враховувати, що висока позитивна мотивація здатна компенсувати нестачу здібностей або знань і вмінь, відіграючи роль компенсаторного чинника у досягненні успіху.

У старших класах учні поступово навчаються ставити перед собою цілі, орієнтуючись на власне самовизначення, зокрема в соціальній сфері. Вони

розвивають здатність реалістично оцінювати поставлені цілі та прагнення перевіряти їх досяжність через активні дії, що тісно пов'язано з процесом особистісного і професійного самовизначення [27].

Таким чином, питання формування мотивації в освітньому процесі залишається одним із ключових у психолого-педагогічній діяльності. Відомо, що зміст навчальної діяльності та його значимість для учнів складають основу мотиваційної сфери. Саме від змісту навчання залежить спрямованість освітньої діяльності учня, тобто його навчальні мотиви.

Проблему мотивації навчальної діяльності здобувачів вивчали такі відомі вчені, як А. Маслоу, С. Рубінштейн, В. Шпалінський. Формування мотивації до навчання було в центрі уваги досліджень Г. Бевза, А. Маркової, Л. Фрідмана. Питання заохочення учнів до вивчення окремих тем навчальної програми з технологій висвітлено в роботах І. Марнянського, О. Скафи, І. Дробишевої та інших. Однак таких наукових досліджень на сьогодні нечисельна кількість. Відсутні вузькоспеціалізовані роботи, у яких би детально простежувалися можливості створення завдань, здатних забезпечити мотивацію учнів на кожному етапі уроку.

У підручниках з технологій майже відсутні завдання, спрямовані на формування стійких пізнавальних мотивів. У методичних посібниках для вчителів та їхніх асистентів ця проблема також висвітлюється недостатньо. На сьогодні вчителям трудового навчання та технологій бракує методичних розробок і технологій, які б сприяли формуванню пізнавальних мотивів як основи евристичної (пізнавально-творчої) діяльності учнів.

Розробка ефективних методів, прийомів і технологій для формування навчальних мотивів учнів, зокрема пізнавальних, які є важливим компонентом евристичної навчально-пізнавальної діяльності, залишається актуальною проблемою сучасної методики викладання. Це питання потребує подальшого дослідження та розвитку.

Термін «мотивація» вперше використав німецький філософ А. Шопенгауер (1788–1860) у своїй статті «Чотири принципи достатньої

причини». Мотивація визначається як результат впливу внутрішніх і зовнішніх рушійних сил на особистість, які спонукають її до діяльності, формують її межі та напрямки й орієнтують на досягнення конкретних цілей. Після цього термін набув широкого застосування для пояснення причин людської поведінки [49].

У 40-х роках ХХ століття психологи Г. Маррей та Давид К. Мак-Клелланд розпочали вивчення мотивації досягнень. Мак-Клелланд виявив, що поведінка людини визначається двома протилежними мотивами: прагненням до успіху та уникненням невдач. Прагнення до успіху відображає стійке бажання індивіда досягати результатів у різних видах діяльності, тоді як уникнення невдачі виникає під впливом страху перед можливими негативними наслідками, такими як сором чи приниження [40].

Поняття «мотивація» є ширшим за поняття «мотив». У психолого-педагогічній літературі мотивація трактується по-різному. Зокрема, вона визначається:

- як сукупність факторів, що підтримують і спрямовують поведінку (К. Мадлен, Ж. Годфруа);
- як система мотивів (К. Платонов);
- як спонукання, яке викликає активність організму та визначає її напрямок (Л. Божович);
- як процес психічної регуляції діяльності (М. Магомет-Емінов);
- як механізм, що визначає виникнення, напрямок і способи реалізації діяльності (І. Джидар'ян);
- як єдина система процесів, що відповідають за спонукання та діяльність (В. Вілюнас).

Усі ці визначення умовно поділяють на два напрями. Перший розглядає мотивацію як сукупність спонукань, які викликають активність і детермінують поведінку (потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення тощо). Другий напрямок трактує мотивацію як процес формування мотивів, що стимулює й підтримує поведінкову активність на певному рівні.

Ми визначаємо мотивацію навчально-пізнавальної діяльності як ієрархічно організовану систему мотивів, що спонукають здобувачів до вивчення навчальних дисциплін, зокрема й технологій у закладах загальної середньої освіти [57].

Найбільш широким поняттям є мотиваційна сфера, під якою розуміють сукупність стійких мотивів, що утворюють певну ієрархію та визначають спрямованість особистості. До цієї сфери належать ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, домагання, емоції, вольові якості й інші соціальні та психолого-педагогічні характеристики [31].

Аналіз наукових джерел показує, що кожен із дослідників, які вивчали проблему мотивації навчальної діяльності, пропонує свою структуру мотивів, акцентуючи увагу на домінуючих. Це пояснює різноманіття мотивів навчально-пізнавальної діяльності учнів як усвідомлено здійснюваної активності [2-7, 18].

Зважаючи на різні підходи до класифікації мотивів і полімотивованість навчальної діяльності, у своєму дослідженні ми розглядаємо мотивацію учіння як ієрархічну систему внутрішніх і зовнішніх мотивів (С. Занюк, Е. Десі, Р. Раян, В. Мільман, Х. Хекхаузен та ін.).

Внутрішні мотиви базуються на задоволенні, яке учень отримує від самого процесу або результатів навчальної діяльності. Зовнішні мотиви, навпаки, не пов'язані безпосередньо із змістом, процесом чи результатами навчання. Вони формуються під впливом системи взаємовідносин між особистістю та навколишнім середовищем. Зовнішні мотиви поділяються на позитивні (мотиви успіху, досягнення) та негативні (мотиви уникнення, захисту).

Один із найпростіших підходів до визначення мотивації стверджує, що мотив – це внутрішня цінність виконуваної діяльності. Таке визначення описує внутрішній стан людини, але слід зазначити, що рушійні сили, які спонукають до дії, можуть походити як із зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Ці сили змушують людину усвідомлено чи несвідомо

виконувати певні дії. Водночас зв'язок між рушійними силами й поведінкою людини опосередковується складною системою взаємодій, через що різні люди можуть по-різному реагувати на однакові впливи [34].

Таким чином, процес мотивації підпорядковується як внутрішнім, так і зовнішнім чинникам. У цьому контексті вводиться поняття мотивування, яке означає процес впливу на людину з метою спонукання її до певних дій шляхом формування у неї необхідних мотивів.

Мотивування можна поділити на два основних типи залежно від його мети та завдань. Перший тип мотивування передбачає зовнішній вплив, який викликає у людини певні мотиви, що спонукають її до виконання дій, бажаних для мотивуючого суб'єкта. У цьому випадку важливо чітко розуміти, які саме мотиви здатні активізувати людину до необхідних дій і як їх викликати [34].

Другий тип мотивування спрямований на формування конкретної мотиваційної структури особистості. Цей підхід переважно стосується виховної та освітньої роботи й не завжди пов'язаний із конкретними діями чи результатами. Реалізація цього типу мотивування вимагає значно більше зусиль, знань і вмінь, але його результати зазвичай значно перевищують ефективність першого типу. Організації, які успішно застосовують цей тип у своїй практиці, отримують змогу краще управляти своїми членами. Попри різницю між цими типами мотивування, вони не протиставляються, а зазвичай поєднуються для досягнення максимальної ефективності [61].

Стимули відіграють особливу роль у процесі мотивації. Це зовнішні подразники, що впливають на конкретні мотиви людини, виступаючи «важелями» впливу. Проте стимули самі по собі не спонукають до дії, а лише виступають «каталізаторами» активності, напрям якої визначається внутрішньою мотиваційною структурою особистості [35].

Процес використання стимулів для впливу на людей називається стимулюванням. Мотивація як психічне явище має різноманітні трактування:

- сукупність причин, що визначають поведінку;

- сукупність мотивів [13].

У сучасній психології термін «мотивація» використовується у двох значеннях: як система факторів, що детермінують поведінку (потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення тощо), та як характеристика процесу, який підтримує поведінкову активність на визначеному рівні [41].

Відповідно до універсального словника енциклопедії (УСЕ), «мотивація» означає:

- психічний регулюючий механізм, що активує поведінку особи та спрямовує її на досягнення певної мети;
- стан внутрішньої напруги, який спонукає до дії для зменшення цієї напруги;
- тривалу тенденцію прагнення до визначеної мети, яка може бути свідомою чи підсвідомою [58].

Проблема мотивації у навчанні вже давно привертає увагу педагогів. Ще Я. Коменський зазначав, що необхідно всіма можливими способами пробуджувати в дітях прагнення до знань: «Хороший учень буде згорати від нетерпіння вчитися, не лякаючись труднощів, і навіть шукатиме їх» [23].

Різні науковці надають власні визначення мотивації. Наприклад, Г. Каджаспірова і А. Каджаспіров трактують мотивацію як процес спонукання до діяльності для досягнення особистих цілей та цілей організації. І. Бех розглядає мотивацію як динамічний процес формування мотиву, що лежить в основі вчинку [8]. О. Сердюк визначає мотивацію як стимулювання до результативної діяльності з метою досягнення особистих та організаційних цілей [54]. Ф. Хміль підкреслює, що мотивація – це стимулювання поведінки, зумовлене напругою між потребами й можливістю їх задоволення [62].

Інші науковці, як-от О. Гриценко, В. Нестерчук, О. Мамалуй, Г. Осовська і О. Осовський, В. Шинкаренко акцентують увагу на мотивації як процесі, що поєднує різні аспекти психологічного управління поведінкою для досягнення індивідуальних чи спільних цілей організації [59].

У дидактиці, як зазначає С. Гончаренко, мотивація визначається як система мотивів або стимулів, що спонукають людину до конкретних форм діяльності чи поведінки. Мотивами можуть бути уявлення, ідеї, почуття та переживання, які відображають матеріальні чи духовні потреби особистості. Одна і та сама діяльність може виконуватися з різних мотивів, що мають велике значення для поведінки, діяльності та формування особистості дитини. Основне завдання педагога – виховувати в дітей правильну мотивацію [15].

Дослідник Г. Розенфельд [55] запропонував такі контент-категорії (фактори) мотивації навчання:

- навчання заради самого процесу, без задоволення від діяльності чи інтересу до предмета;
- навчання без особистої зацікавленості чи вигоди;
- навчання для досягнення соціальної ідентифікації;
- навчання, спрямоване на успіх або зумовлене страхом невдачі;
- навчання під тиском чи примусом;
- навчання, засноване на моральних зобов'язаннях або загальноприйнятих нормах;
- навчання для досягнення цілей у повсякденному житті;
- навчання, мотивоване соціальними цілями, вимогами чи цінностями.

Фінський психолог К. Вепсяляйнен [51], спираючись на категорії Г. Розенфельда, запропонував підхід до мотивації навчання, що поєднує різні мотиваційні фактори, й виділив декілька «мотиваційних типів»:

- учні з гарною успішністю, у яких поєднуються почуття обов'язку та відповідальності, що залежить від авторитетів;
- учні, які сприймають освіту як необхідність, без спеціальних інтересів і з низькою мотивацією досягнень;
- учні, які залежать від авторитетів і не мають почуття обов'язку та відповідальності;

– учні, які прагнуть успіху в навчанні, відчувають відповідальність і не бояться невдач;

– учні, які поєднують прагнення успіху і страх невдачі з почуттям обов'язку та відповідальності.

Однак дослідження охоплювало лише учнів 7-х і 9-х класів, що унеможливило виявлення вікової динаміки мотиваційних типів [51].

Отже, можна зробити висновок, що мотивація є сукупністю всіх спонукань до діяльності, тобто системою мотивів. Однак поняття «мотивація» є ширшим, ніж «мотив». Мотив, на відміну від мотивації, є особистісною характеристикою суб'єкта поведінки, що стійко належить йому і внутрішньо спонукає до виконання певних дій.

Існує три основні теорії мотивації: теорія очікувань, теорія справедливості та модель Портера-Лоулера [32].

Теорія очікувань передбачає, що людина докладатиме зусиль для досягнення мети, коли впевнена, що це задовольнить її потреби чи допоможе досягти бажаного результату. Мотивація визначається як функція таких факторів:

- сподівання «витрати зусиль → результат»;
- сподівання «результат → нагорода»;
- валентність, тобто значущість винагороди.

Мотивація буде найбільш ефективною, якщо люди вірять у досягнення мети і винагороди. Якщо ж ймовірність успіху чи цінність нагороди здаються низькими, рівень мотивації знижується.

Теорія справедливості акцентує увагу на суб'єктивній оцінці співвідношення винагороди та зусиль і на порівнянні цього співвідношення з іншими. Якщо винагорода здається несправедливою, виникає психологічна напруга. При недооціненні своєї роботи людина може знизити рівень зусиль. Якщо ж винагорода здається завищеною, працівник може зберігати або навіть збільшувати обсяг зусиль.

Модель Портера-Лоулера ґрунтується на поєднанні елементів теорії очікувань і теорії справедливості. Вона розглядає мотивацію як функцію потреб, сподівань і сприйняття справедливості винагороди. Лайман Портер і Едвард Лоулер розробили комплексну процесійну теорію, згідно з якою результативність праці залежить від затрачених зусиль, особистих характеристик і здібностей, а також від розуміння ролі працівника. Рівень зусиль визначається оцінкою цінності винагороди та впевненістю в її отриманні. Згідно з цією моделлю, результативність праці сприяє задоволенню.

Слід зазначити, що немає діяльності без мотивів. Людина може не усвідомлювати справжніх причин своєї поведінки, оскільки мотиви можуть бути слабкими або ситуативними. Мотиви поділяються на стійкі, які діють постійно, і ситуативні, які проявляються тимчасово. Мотивація до певної діяльності включає сукупність стійких і достатньо сильних мотивів.

Погляди на сутність мотиву серед психологів різняться, але всі сходяться на тому, що мотив – це конкретний психологічний феномен. Існує й інший підхід, відповідно до якого зазначається, що мотиви найчастіше розглядаються як спонукання, потреба, ціль, намір, особистісна властивість чи психічний стан [19].

Педагоги висловлюють різні точки зору на поняття мотиву. Зокрема, Л. Фрідман визначає мотив як спонукання до певної діяльності, що входить до програми задоволення потреб [11]. На думку інших науковців, мотив – це спрямованість учня на певні аспекти навчальної роботи, що пов'язані з його внутрішнім ставленням до навчання. С. Вишнякова, у свою чергу, трактує мотив як внутрішнє спонукання до дії, спрямоване на задоволення потреб (від лат. *moveo* – рухати, штовхати). Дослідники О. Єпішева та В. Крупич вважають, що мотив – це те, що спонукає людину до активності [11].

Г. Каджаспірова та А. Каджаспіров розглядають мотиви як збудники діяльності, які формуються під впливом життєвих умов і визначають напрямок активності особистості. У ролі мотивів можуть виступати потреби, інтереси, нахили, емоції, установки та ідеали. У контексті навчальної

діяльності мотиви – це внутрішні імпульси, які стимулюють відповідальне ставлення до виконання навчальних обов'язків, ретельність і акуратність у роботі [11].

Більшість науковців визначає мотиви навчальної діяльності як сукупність факторів, що зумовлюють навчальну активність: потреби, цілі, установки, почуття обов'язку, інтереси тощо [19].

Узагальнюючи ці визначення, можна зробити висновок, що мотив – це внутрішнє спонукання до дії, тобто те, що спонукає людину здійснювати певну діяльність. Мотиви учнів можуть змінюватися, переходячи з одних видів в інші. Основне завдання педагога – формувати умови, які сприяють розвитку сильніших мотивів до навчання, замінюючи слабкі чи неусвідомлені мотиви на більш високорівневі.

Діяльність учня визначається не одним мотивом, а цілою системою мотивів, що становить мотивацію. Мотивація – це сукупність усіх спонукань до діяльності. Процес формування мотиву починається з виникнення потреби і завершується наміром досягти мети, якщо ця мета є значущою для людини. Таким чином, мотивація є процесом формування мотиву, який проходить через певні етапи, а мотив є кінцевим продуктом цього процесу.

Формування мотивів є динамічним процесом, який залежить від індивідуальних особливостей учня, його середовища, умов навчання та діяльності педагога. Успішний педагог має враховувати ці чинники, допомагаючи учням усвідомлювати свої цілі та створюючи мотиваційно сприятливі умови для навчання.

Практичне значущим є підхід В. Бондаревського, який пропонує систему заходів для формування глибокого інтересу до знань, яка включає:

- використання яскравих фактів, цікавих відомостей, залучення особистих спостережень учнів, їхньої уяви та фантазії;
- розробку творчих завдань;
- навчання навичкам роботи з різними джерелами інформації, зокрема з літературою;

- читання науково-популярної літератури;
- організацію змагань і конкурсів [8].

Децо інший підхід спостерігаємо у публікаціях М. Олексієва, який у своїй роботі «Мотиви навчання учнів» пропонує такі методи:

- сприяння усвідомленню значущості знань;
- застосування евристичних і проблемних методів на уроках;
- використання оцінки як засобу формування позитивної мотивації [20].

Дослідник Е. Ваврук, спираючись на свій досвід, пропонує ширший спектр методів і способів стимулювання навчального інтересу:

- використання ефекту подиву;
- створення проблемних ситуацій;
- проведення евристичних бесід;
- використання аналогій, порівнянь і протиставлень;
- створення ситуацій зацікавленості;
- організація пізнавальних ігор;
- проведення навчальних дискусій;
- надання учням можливості вільно обирати завдання;
- формування ситуацій емоційно-моральних переживань;
- створення атмосфери захопленості;
- застосування методу аналізу життєвих ситуацій;
- формування ситуацій успіху на уроках;
- використання наочних матеріалів;
- формування у школярів почуття обов'язку й відповідальності у навчанні;
- використання історичних фактів;
- використання нових фактів;
- застосування доцільних завдань;
- використання методів спостереження, наслідування, вимірювань та експериментів;

- залучення відкритої інформації до уроків;
- розв'язання практичних задач [11].

Важливо акцентувати увагу учнів на значущості вивчення матеріалу як для їхнього загального розвитку, так і для майбутньої професійної діяльності. Показуючи практичне застосування теми, педагог може стимулювати навчальний інтерес та сприяти прикладній спрямованості навчання, яка часто реалізується через міжпредметні зв'язки. Мотивація навчання є ключовим чинником у цих процесах.

Не кожне повідомлення, навіть найцікавіше, здатне привернути увагу всіх учнів одночасно. Проте, поступове накопичення знань, краплина за краплиною, з часом допомагає учням усвідомити практичну цінність матеріалу, який вони опановують на уроках. Зрештою, вони починають розуміти, що багато з вивченого стане їм у пригоді в майбутньому.

Ще важливішим завданням для вчителя є розвиток творчої особистості кожного учня. Адже освіта – це не лише передача знань, але й формування унікальної особистості з її неповторною індивідуальністю, духовністю та творчим потенціалом. Як зазначає Г. Саранцев: «Справжній розвиток особистості можливий лише через включення до змісту навчання елементів евристики», тобто через активізацію творчої діяльності учнів. У цьому контексті питання мотивації навчання набуває особливої актуальності в сучасних умовах [52].

Аналіз психолого-педагогічної літератури підтверджує, що навчальна мотивація є однією з ключових проблем у сфері дидактики й педагогічної психології. Вона значною мірою визначає рівень навчально-пізнавальної активності учнів і впливає на якість освітніх результатів. Водночас проблема мотивації ускладнюється різноманітністю підходів до розуміння її природи.

Одним із загальних недоліків існуючих концепцій є відсутність системного підходу до процесу мотивації. Часто будь-який фактор, що впливає на виникнення бажання діяти або прийняття рішення, автоматично вважається мотивом. Це створює суперечності у визначенні основних

категорій мотивації, що, своєю чергою, ускладнює практичне вирішення завдань, пов'язаних із мотивацією у навчально-виховному процесі.

Таким чином, вирішення проблеми навчальної мотивації сприятиме не лише підвищенню успішності учнів, але й їхньому всебічному розвитку, що є кінцевою метою освіти. Важливо, щоб сучасна педагогіка враховувала багатогранність природи мотивації та прагнула створити системний підхід до її розвитку. Це передбачає: інтеграцію різних методів стимулювання навчального інтересу; використання евристичних технологій для розвитку креативності; формування внутрішніх мотивів до навчання через розуміння значущості знань і можливості їх практичного застосування.

1.2 Види мотивації навчальної діяльності та їх характеристика

Мотив навчання визначається як спрямованість учня на різні аспекти навчальної діяльності. Одна й та сама навчальна діяльність може бути викликана різними мотивами та набувати різного значення залежно від ситуації. Наприклад, учень може вирішувати одну й ту саму задачу, але його мотиви можуть суттєво відрізнятися:

В одному випадку він прагне отримати гарну оцінку або похвалу від батьків чи вчителя. У другому випадку його мета – завоювати авторитет серед однокласників. У третьому – він проявляє інтерес до суті самого процесу й досліджуваного предмета. У четвертому – розглядає вивчення цього предмета як шлях до майбутньої професії. У кожній із цих ситуацій дія залишається незмінною, але її мотиви є різними.

Якщо активність учня спрямована на роботу із самим досліджуваним об'єктом, найчастіше йдеться про різні види пізнавальних мотивів. Якщо ж увага учня в процесі навчання зосереджена на відносинах із іншими людьми, мова, як правило, йде про соціальні мотиви.

Таким чином, мотиви навчальної діяльності поділяються на дві великі групи:

- пізнавальні мотиви, що стосуються змісту навчальної діяльності та процесу її виконання;
- соціальні мотиви, що пов'язані з різними формами соціальної взаємодії учня з іншими людьми [48].

Розглянемо більш детально кожен групу мотивів (див. рисунок 1.1).

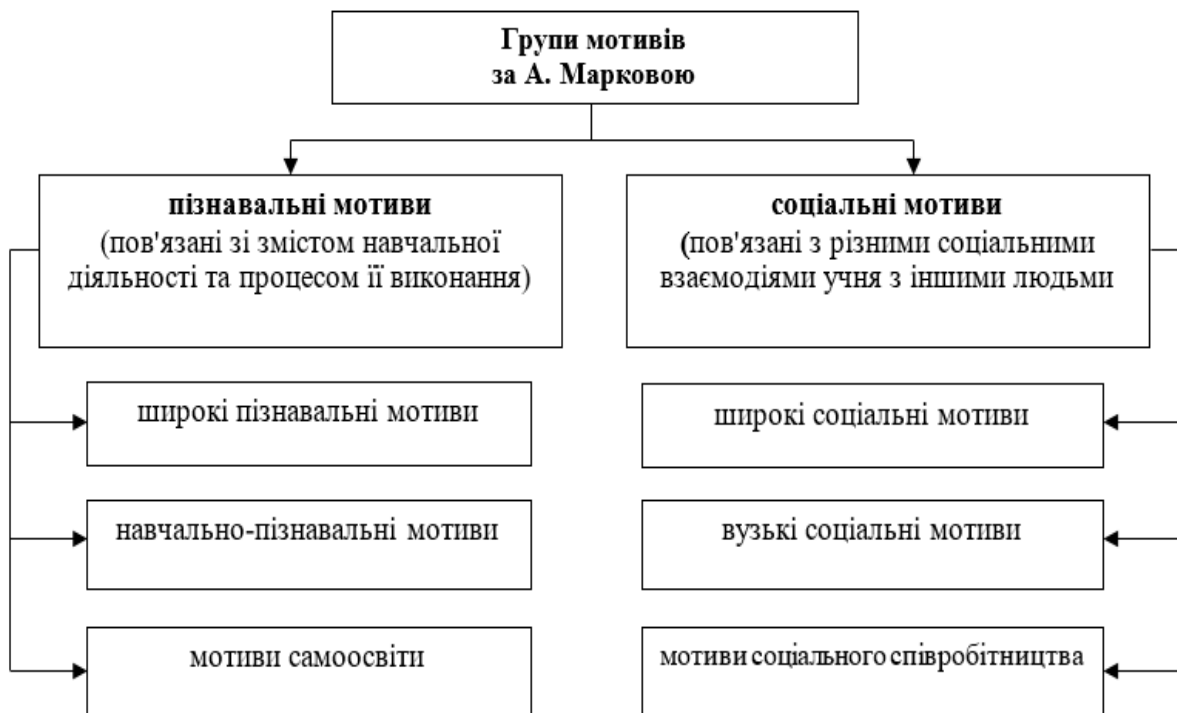

Рисунок 1.1 – Групи мотивів за А. Марковою

Група пізнавальних мотивів. Ця група включає кілька підгруп:

1 Широкі пізнавальні мотиви – спрямованість на оволодіння новими знаннями. Ці мотиви варіюються за рівнями, які визначаються глибиною інтересу до знань. Учні можуть цікавитися новими фактами й явищами, суттєвими властивостями явищ, робити перші дедуктивні висновки або шукати закономірності у навчальному матеріалі й теоретичні принципи.

2 Навчально-пізнавальні мотиви – орієнтація на засвоєння методів здобуття знань. Ці мотиви проявляються в інтересі до прийомів самостійного

навчання, способів саморегуляції навчальної діяльності та раціональної організації власної праці.

3 Мотиви самоосвіти – спрямованість на самостійне вдосконалення методів отримання знань. Вони виражають прагнення учня до підвищення власної компетентності та навичок навчальної діяльності.

Розуміння й врахування цих мотивів дозволяє вчителю створити умови для розвитку кожного учня, активізувати його навчальну діяльність і підвищити ефективність освітнього процесу.

Усі пізнавальні мотиви сприяють подоланню учнями труднощів у навчальній діяльності та стимулюють їх пізнавальну активність. Однак ці мотиви можуть мати як позитивний, так і негативний характер. Позитивний зміст проявляється у прагненні досягати нових наукових відкриттів або оволодівати знаннями для загального блага. Негативний же аспект може полягати в домінуванні над іншими для підвищення власної самооцінки або задоволення особистих амбіцій [10].

Друга група – соціальні мотиви – також поділяється на кілька підгруп:

1) Широкі соціальні мотиви: ці мотиви ґрунтуються на прагненні здобувати знання, розумінні важливості навчання для життя та професійного розвитку. Значну роль тут відіграє усвідомлення соціальної необхідності освіти, а також бажання добре підготуватися до обраної професії.

2) Вузькі соціальні мотиви: вони полягають у бажанні учня зайняти певне місце в соціальній ієрархії, отримати схвалення оточуючих, здобути авторитет або стати лідером. Такі мотиви часто пов'язані з потребою в спілкуванні та задоволенні від встановлення контактів із іншими людьми. Однак у деяких випадках ці мотиви можуть зводитися до прагнення домінування над іншими.

3) Мотиви соціального співробітництва: учень не лише прагне взаємодіяти з іншими, але й аналізує й удосконалює способи свого

співробітництва з однокласниками та вчителями. Ці мотиви стають основою для самовиховання та самовдосконалення особистості. Вони сприяють формуванню високого рівня комунікативних і соціальних навичок.

Варто зазначити, що соціальні мотиви також можуть набувати негативного характеру, якщо вони спрямовані на особистісне домінування чи досягнення статусу, що не відповідає загальним інтересам класного колективу.

Мотиви навчання можна розглядати як внутрішні спонукання, що заохочують учнів до активної пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння знань, умінь і навичок. Зовнішні стимули (наприклад, страх перед покаранням, бажання отримати високу оцінку) тісно пов'язані з мотивами і доповнюють їх вплив.

Ян Амос Коменський підкреслював, що одним із найважливіших чинників, які стимулюють прагнення учнів до навчання, є пізнавальний інтерес [23].

Існує також інший підхід до класифікації мотивів [57], відповідно до якого виділяють п'ять основних груп мотивів (див. рисунок 1.2).

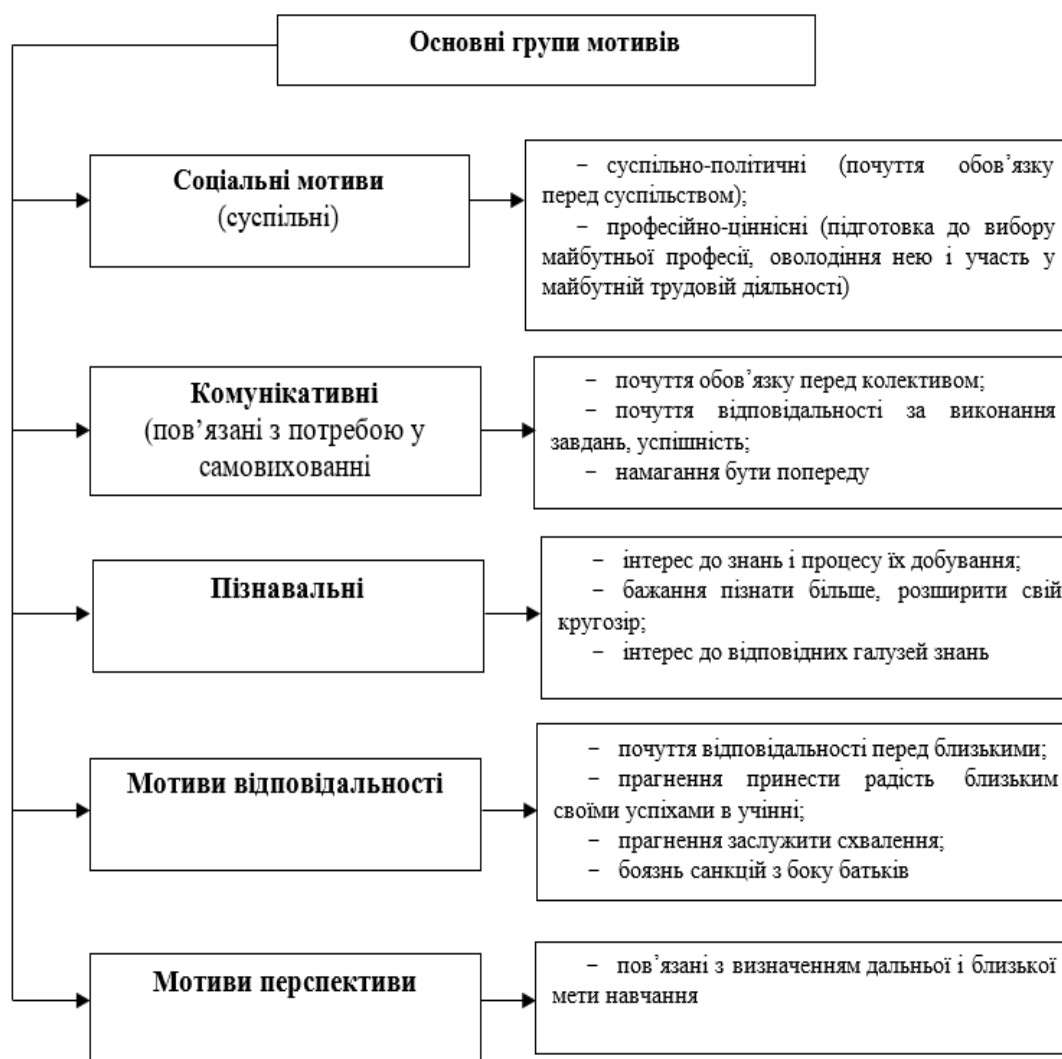

Рисунок 1. 2 – Основні групи мотивів

Відповідно до цього підходу, виділяють такі основні групи мотивів:

Соціальні (суспільні) мотиви. Ця група мотивів включає:

– суспільно-політичні мотиви – формуються на основі почуття обов'язку перед суспільством, прагнення брати участь у житті громади, усвідомлення значущості навчання для суспільного розвитку;

– професійно-ціннісні мотиви – пов'язані з підготовкою до вибору майбутньої професії, прагненням оволодіти необхідними знаннями та навичками, що забезпечать успішну участь у трудовій діяльності.

Комунікативні мотиви: ці мотиви базуються на потребі у самовихованні та спілкуванні:

– почуття обов'язку перед колективом – прагнення сприяти спільній роботі, виконувати поставлені завдання відповідально та якісно;

– почуття відповідальності за виконання завдань і успішність – мотиви, що спонукають до ретельного виконання роботи з метою досягнення високих результатів;

– намагання бути попереду – орієнтація на конкурентність і прагнення виділитися серед однолітків або колег.

Пізнавальні мотиви: ця група включає інтерес до знань і процесу їх здобуття:

– інтерес до отримання нових знань – мотивація до вивчення нового матеріалу, що розширює кругозір і дає можливість краще розуміти навколишній світ;

– бажання пізнати більше – прагнення до самоосвіти, заглиблення у вивчення цікавих тем або предметів;

– інтерес до конкретних галузей знань – мотивація, що зосереджується на певних дисциплінах, які учень вважає важливими для свого майбутнього.

Додатково варто зазначити, що ці групи мотивів часто взаємопов'язані. Наприклад, пізнавальні мотиви можуть доповнюватися соціальними або професійно-ціннісними, що сприяє комплексному розвитку особистості учня. Також кожен із цих мотивів може мати різний рівень вираженості, залежно від особистісних якостей, життєвих обставин і виховного впливу.

Стадії становлення та розвитку інтересу наведено на рисунку 1.3.

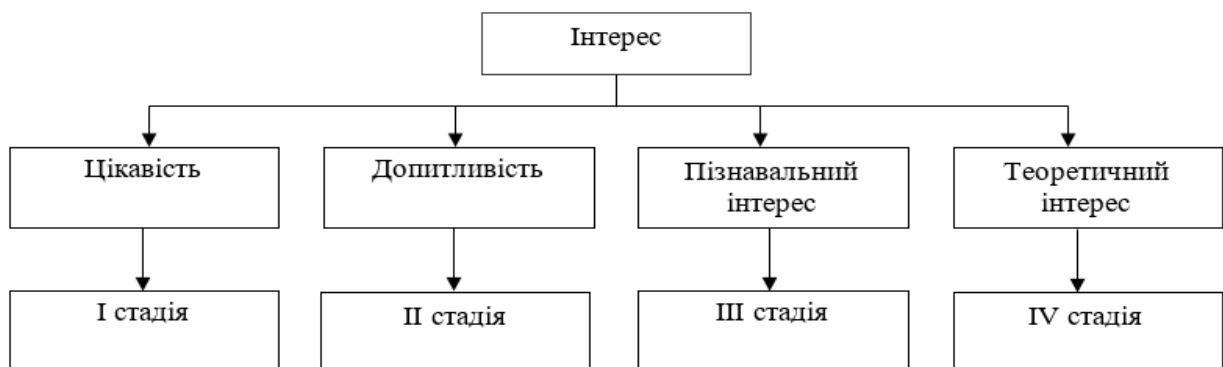

Рисунок 1.3 – Стадії формування інтересу

Схарактеризуємо кожен з виокремлених стадій.

Цікавість – це найпростіший рівень орієнтації, який базується на новизні об'єкта та часто не має значного значення для учнів. На цьому етапі учні можуть проявляти зацікавленість до певного об'єкта чи явища, однак у них відсутнє прагнення глибоко вивчати його сутність. Це так званий ситуаційний інтерес, який швидко виникає за певних обставин і так само швидко зникає, якщо умови змінюються.

Допитливість – це стадія, яка проявляється у прагненні глибше ознайомитися з об'єктом, вийти за межі безпосередньо сприйнятого й отриманого досвіду. Учні на цьому етапі прагнуть розширити свої знання, що супроводжується емоціями подиву й зацікавленості до нового. Ця стадія вже передбачає активнішу пізнавальну діяльність та більшу стійкість інтересу.

Пізнавальний інтерес – характеризується формуванням у школярів не лише питань чи пізнавальних ситуацій, але й бажанням самостійно їх розв'язувати. У центрі уваги учня знаходиться не отримання готової інформації чи виконання завдань за зразком, а постановка та вирішення проблемно-пізнавальних задач. Це свідчить про значний розвиток пізнавальної активності й самостійності.

Теоретичний інтерес – виявляється у прагненні до усвідомлення закономірностей і теоретичних основ знань із подальшим їх застосуванням на практиці. Ця стадія не лише спрямована на розуміння теорії, але й на активне використання знань для впливу на світ. Вона вимагає від особистості не лише глибоких знань, а й сформованих переконань, готовності до творчої діяльності та самовдосконалення.

Всі ці стадії інтересу є тісно взаємопов'язаними та доповнюють одна одну, формуючи єдиний пізнавальний процес. Вони мають спільну фізіологічну основу, яка забезпечує їхній перехід від одного рівня до іншого. Водночас кожна стадія характеризується своїми особливостями, що дозволяє використовувати їх у навчально-виховному процесі для стимулювання активного пізнання й розвитку учнів.

Наступний вид мотивів – це мотиви відповідальності уміщують:

- почуття відповідальності перед близькими;
- прагнення принести радість близьким своїми успіхами в учінні;
- прагнення заслужити схвалення;
- боязнь санкцій з боку батьків.

Не менш важливими є мотиви перспективи: пов'язані з визначенням дальньої і близької мети навчання.

Важливим аспектом мотивації навчальної діяльності є її змістові характеристики, які впливають на ефективність навчального процесу. Основні серед них:

- особистісний зміст навчання для учня – мотив навчання виконує не лише роль спонукального чинника, але й стає змістоутворюючим, надаючи навчальному процесу особистісного значення. Такий мотив забезпечує глибоку зацікавленість учня і стимулює його до досягнення результатів;

- дієвість мотиву – дієвість мотиву визначається його реальним впливом на навчальну діяльність учня та його поведінку. Якщо мотив має значну особистісну значущість, він зазвичай є дієвим. Це проявляється у високій активності, ініціативності та зрілості учня. Натомість, якщо мотив не впливає на поведінку, його називають «знаним» або формальним (А. Леонтьєв). Такі мотиви часто пов'язані дорослими (вчителями, батьками) і не завжди є результатом внутрішньої зацікавленості учня [44];

- місце мотиву в загальній структурі мотивації – мотиви можуть бути провідними, домінуючими або другорядними. Важливо, щоб у структурі мотивації школяра домінували зрілі соціальні й пізнавальні мотиви, такі як почуття обов'язку перед суспільством, мотиви самоосвіти та самовиховання [33];

- самостійність виникнення та прояву мотиву – мотив може бути внутрішнім, тобто формуватися в ході самостійної навчальної діяльності, або зовнішнім, коли виникає під впливом нагадувань чи допомоги дорослих. Наприклад, мотив оволодіння знаннями може активізуватися лише у

спеціально створених умовах, організованих учителем. Зовнішні мотиви важливо поступово трансформувати у внутрішні для досягнення більшої самостійності учня [48];

– рівень усвідомлення мотиву – не всі учні здатні повністю усвідомлювати свої мотиви, особливо на етапі середньої школи. Іноді підлітки приховують справжні мотиви, прикриваючись байдужістю або вигаданими цілями. Завдання вчителя – допомогти учню усвідомити соціально значимі мотиви, водночас враховуючи вплив неусвідомлених спонукань, які також формують його поведінку;

– поширеність мотиву на різні типи діяльності – мотив може бути узагальненим і стосуватися навчання загалом або конкретизованим – спрямованим на вивчення певних дисциплін чи виконання окремих видів завдань. Чіткість і цільова спрямованість мотиву сприяє глибшому залученню до навчання [25].

Доповнюючи цей аналіз, важливо підкреслити, що мотивація є динамічним процесом, який розвивається в результаті взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників. Для формування стійкої навчальної мотивації необхідно створювати ситуації успіху, залучати учнів до самостійного вибору навчальних цілей і підтримувати їх інтерес до змісту навчання.

Важливими аспектами мотивації навчальної діяльності є її динамічні характеристики, які визначають сталість і прояв мотивів у часі.

– Стійкість мотивів. Однією з ключових характеристик є стійкість мотивів, яка полягає в їхній постійній актуалізації в більшості або навіть у всіх навчальних ситуаціях. Особливо важливо, щоб соціальні мотиви набули для учнів характеру стійкого особистісного утворення, що сприяє розвитку відповідального ставлення до навчання.

– Емоційна модальність мотивів. Мотивація може бути як позитивною, так і негативною. Негативна мотивація виникає через усвідомлення можливих неприємних наслідків невиконання навчальних обов'язків, таких як зауваження, погані оцінки чи покарання. Натомість позитивна мотивація пов'язана із задоволенням від досягнення успіхів,

виконання соціально важливого обов'язку, здобуття нових знань, підтримання гарних стосунків із оточенням.

– Інші динамічні прояви мотивів. Мотиви також можуть відрізнятися за силою, інтенсивністю, швидкістю виникнення та тривалістю впливу. Наприклад, сила мотиву визначає, як довго учень може працювати над завданням і скільки зусиль він готовий докладати. Ці аспекти тісно пов'язані з якісними характеристиками мотивів, такими як дієвість чи домінування над іншими [43].

При аналізі мотивів учня слід враховувати як ситуативні чинники, що стосуються конкретної навчальної ситуації, так і особистісні фактори, пов'язані з емоційно-вольовою сферою та індивідуальними особливостями нервової системи.

Мотиваційна сфера учня має свої особливості. Мотивація включає такі компоненти, як мотиви, цілі, емоції, а також загальний стан і здатність до навчання, які мають значний вплив на формування мотивації.

У юнацькому віці особливо проявляється потреба вдосконалення навчальної діяльності. Учні прагнуть до самоосвіти, виходять за межі навчальної програми, освоюють методи наукового пізнання та вдосконалюють уміння планування й самоконтролю. Це сприяє розвитку прийомів самоосвіти, поглибленню інтересу до навчання та формуванню більш усвідомлених життєвих цілей, зокрема професійного самовизначення.

Пізнавальні мотиви зміцнюються завдяки інтересу до закономірностей предметів та основ наук. Інтерес до способів здобуття знань трансформується у захоплення методами теоретичного і творчого мислення. Усе більше значення набувають мотиви, пов'язані з життєвими перспективами, що дозволяє учням оцінювати реалістичність своїх цілей.

Соціальна складова мотивації не менш важлива. У цьому віці активізуються широкі соціальні мотиви. Зростає кількість і якість ділових контактів із вчителями й однолітками, а також формуються нові мотиви, пов'язані із самовизначенням. Учні починають усвідомлювати потребу в

аналізі й оптимізації свого індивідуального стилю навчання, оцінюють сильні та слабкі сторони своєї роботи [46].

Зрештою, зв'язок між характером мотивації учня та його ставленням до навчальної діяльності є очевидним і значущим, оскільки саме мотивація визначає рівень активності та ефективності у здобутті знань.

Існує п'ять основних типів ставлення до навчання:

1 Негативне ставлення. Характеризується вузькістю та обмеженістю мотивів. Пізнавальні мотиви зводяться лише до інтересу в отриманні результату, а вміння ставити цілі та долати труднощі відсутні. Навчальна діяльність недостатньо сформована, бракує здатності виконувати дії за розгорнутою інструкцією чи шукати різні підходи до виконання завдань.

2 Байдуже (нейтральне) ставлення. Виявляється у відсутності вираженого інтересу до навчання, рівній байдужості до успіхів чи невдач. Учні виконують завдання формально, без внутрішньої мотивації.

3 Позитивне (аморфне) ставлення. Для такого типу характерні нестійкі прояви інтересу до новизни, допитливості та окремих навчальних предметів. Мотивація включає початкове усвідомлення поставлених учителем цілей та широкі соціальні мотиви, пов'язані з почуттям обов'язку.

4 Позитивне (пізнавальне, усвідомлене) ставлення. Мотивація набуває глибшого рівня: учні самостійно формулюють цілі та нові мотиви, усвідомлюють взаємозв'язок між своїми прагненнями та поставленими завданнями. Вони починають ініціативно працювати, планують і оцінюють свою діяльність, розвивають навички самоконтролю.

5 Позитивне (особистісне, відповідальне) ставлення. Відзначається стійкою мотивацією, вмінням ставити перспективні та складні цілі й успішно їх досягати, долаючи перешкоди. Учні проявляють гнучкість і творчий підхід до вирішення завдань, опановують навички до автоматизму й переходять від навчальної до самоосвітньої й навіть творчої діяльності.

Таким чином, ставлення до навчання відображає рівень усвідомлення та глибину мотиваційної сфери учнів, що впливає на їхню активність, ефективність і здатність досягати поставлених цілей [50].

Водночас через використання змісту навчання у процесі педагогічної комунікації формується глибше сприйняття предмету, актуалізуються ключові навчальні ситуації, які сприяють засвоєнню нових знань і навичок. Спонукальні функції мотивації сприяють підвищенню активності учнів та їхньої залученості у навчальний процес. Систематичний контроль навчальної діяльності та її результатів виконує важливу роль у зміцненні почуття відповідальності учнів, а також допомагає їм самотійно або спільно з учителем приймати коригувальні рішення для досягнення кращих результатів. Крім того, мотивація є основою для розвитку саморегуляції учнів, що проявляється у здатності самотійно планувати, контролювати та оцінювати свою навчальну діяльність. Це, у свою чергу, сприяє формуванню навичок самоосвіти, які є необхідними для успішного подальшого навчання та професійного розвитку. Схарактеризуємо взаємозв'язок типу відношення до навчання з мотивацією й умінням учня навчатися через карту стану мотивації навчання учнів і ходи її формування (див. таблиця 1.1).

Для успішного формування мотивів навчання та навчальної діяльності вчителю слід враховувати наступні аспекти. По-перше, активізувати потенційні можливості вікового етапу, зокрема, оцінити рівень сформованості навчальної діяльності та мотивації у групі учнів, що можуть стати основою для розвитку в юнацькому віці. По-друге, враховувати специфічні особливості цього вікового періоду під час організації роботи.

Таблиця 1.1 – Карта стану мотивації навчання учнів і ходи її формування (за А. Марковою)

Тип відношення до навчання	Мотивація до навчання			Уміння вчитися		
	Мотиви	Цілі	Емоції	Навченість		Навчання
				Знання	Навчальна діяльність	
1а	2а	3а	4а	5а	6а	7а
Негативне	Перевага мотивів уникнення неприємностей, покарання. Відсутність інтересу до процесу та змісту навчання. Пояснення своїх невдач зовнішніми причинами.	Відволікання на уроках. Невміння почати роботу. Низький рівень домагань.	Негативні емоції страху, образи, незадоволеність собою і вчителем.	Знання про факти. Вузьке коло знань.	Навчальна діяльність неформована. Невміння виконувати кілька дій у певній послідовності. Низька самооцінка.	Відсутність перенесення знань до нових умов. «закритість» для допомоги іншої людини.
Нейтральне (пасивне) відношення	Нестійкі мотиви інтересу до зовнішніх результатів навчання.	Відхід від труднощів. Відсутність самостійних цілей, неповернення до невирішених завдань.	Негативні емоції нудьги, невпевненості. Нестійкість емоцій.	Дізнавання й відтворення готових знань.	Виконання окремих навчальних дій за інструкцією і за зразком.	Пасивність у нових умовах і ситуаціях.
Позитивне (аморфне) відношення	Широкий пізнавальний мотив як інтерес до результату навчання і до оцінки вчителя. Нестійкі мотиви.	Орієнтація на результат своєї діяльності. Розуміння, первинне осмислення і досягнення цілей, поставлених вчителем.	Емоції подиву, переживання, незвичайні, новизни та розважальності навчального матеріалу. Позитивні емоції від перебування в класі. Загальний нестійкий позитивний настрій до навчання, що залежить від ситуації.	Знання про факти, поняття, терміни. Запам'ятовування знань.	Розуміння та виконання навчального завдання, поставленого вчителем. Виконання ряду навчальних дій за інструкцією. Підсумковий контроль і самооцінка за результатом роботи.	Сприйняття до засвоєння нових знань.

Кінець таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7
Позитивне (пізнавальне) відношення	Нові мотиви із самостійно поставлених цілей. Усвідомлене співвіднесення мотивів і цілей своїх дій.	Поставка мети із урахуванням суб'єктивної ймовірності успіху, уміння визначити витрачання сил і часу на досягнення мети. Пояснення причин своїх успіхів і невдач.	Позитивні емоції від пошуку різних способів вирішення. Усвідомленість емоцій. Негативні емоції тимчасової невдоволеності і собою при зіткненні завданнями нових труднощів.	Знання про закони і теорії, про способи діяльності. Застосування знань у знайомих умовах. Розуміння знань. Репродуктивний рівень засвоєння знань.	Покроковий самоконтроль і самооцінка по ходу роботи. Розрізнення способу і результату навчальної діяльності, усвідомлений пошук різних способів вирішення. Адекватна самооцінка.	Сприйнятливість до засвоєння способів навчальної роботи.
Позитивне (активне, творче) відношення	Мотиви вдосконалення способів навчальної діяльності (самоосвіти). Самостійність мотивів.	Постановка самостійної мети. Усвідомлення себе, як суб'єкта навчальної діяльності та джерела активності в навчанні.	Позитивні емоції при постановці проблеми. Негативні емоції тимчасової незадоволеності при самостійній постановці більш складних завдань.	Знання про методи пізнання. Продуктивний рівень засвоєння знань. Гнучкість і оперативність знань.	Гнучкість і мобільність навчального завдання та способів навчальної діяльності. Прогностичний самоконтроль і самооцінка до початку роботи. Висока самооцінка.	Сприйнятливість до засвоєння узагальнених раціональних способів організації своєї навчальної роботи. Перенесення способу дій в нові умови.
Позитивне (особистісне, відповідальне) відношення	Мотиви вдосконалення способів співробітництва з іншою людиною в ході навчально-пізнавальної діяльності. Мотиви відповідальності	Постановка соціально значимих цілей. Передбачення соціальних результатів і наслідків досягнення своїх цілей. Наполегливість і завзятість під час подолання своїх удач і невдач внутрішніми причинами.	Позитивні емоції впевненості у своїх можливостях, гордості та гідності. Позитивні та негативні емоції і співпереживання вчителю і учням.	Оцінювання як наявності своїх особистих суджень з приводу знань і способів навчальної діяльності.	Виконання навчання як соціально значимої діяльності. Виконання результатів навчання у соціальній практиці. Оволодіння культурою навчальної роботи, складаними звичками, навичками та звичками. Уміння зайняти умовну позицію в спільній діяльності.	Сприйнятливість до нових видів співробітництва під час навчання, до нових способів застосування засвоєного у соціальній практиці. Готовність до співробітництва. Швидкий темп просування.

Таблиця 1.2 містить класифікацію психологічних причин низької мотивації до навчання, їхні характерні ознаки та рекомендації щодо їх подолання.

Таблиця 1.2 – Класифікація психологічних причин низької мотивації навчання, що найчастіше зустрічаються, їхні ознаки та способи подолання

Причини	Ознаки	Способи подолання
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Погане здоров'я.	Швидко стомлюється або до кінця уроку; або після перших уроків. Часто пропускає заняття.	Спостереження у лікарів, полегшений режим.
Не враховуються індивідуальні особливості нервової системи учня.	Учень не встигає виконати завдання у запропонований час, болісно реагує на невдачі.	Допомогти учню вивчити свої особливості, й навчити його їх враховувати в процесі діяльності. Вчителів дотримуватися певних правил у роботі з такими учнями (наприклад не ставити їх у ситуацію миттєвої відповіді).
Відсутність мотивації досягнення успіху.	Низька самооцінка, нерішучість, не проявляє ініціативи, проявляє непевність у своїх силах.	Підвищити самооцінку учня, сприяти формуванню мотивації.
Несформованість прийомів навчальної діяльності.	Не володіє способами навчальної роботи (наприклад, не вміє працювати з підручником, не контролює свою роботу).	Навчити основним прийомам навчальної діяльності.
Недоліки в розвитку пізнавальних процесів.	Не може зосередитися, погана пам'ять, зазнає труднощів при вирішенні завдань.	Використання коригувальних вправ на розвиток пізнавальних процесів.

Таким чином, мотивація виступає надзвичайно важливим і унікальним компонентом навчальної діяльності, який забезпечує її цілісне формування у школярів. Завдяки мотивації педагогічні цілі ефективніше трансформуються у внутрішні психічні цілі учнів. Мотивація допомагає створити емоційно-позитивне ставлення до навчального предмета та усвідомити його цінність для особистісного розвитку, зокрема інтелектуального становлення дитини. Отже, ефективна робота з формування мотивації створює передумови для гармонійного розвитку особистості, її академічних успіхів і соціальної адаптації.

2 МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ВИВЧЕННЯ АГРОТЕХНОЛОГІЙ ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «АГРОВИРОБНИЦТВО»

2.1 Система мотивації навчальної діяльності учнів до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво»

Мотивація навчальної діяльності учнів до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво» є необхідною умовою залучення підростаючого покоління до майбутнього працевлаштування а агровиробництві. Найбільшою проблемою у старшокласників є нерозуміння сучасних процесів та технологій, які реалізуються в аграрному секторі. В більшості випадків знання про цю сферу є поверхневими: досвід ведення домашнього господарства родиною без використання сучасних технологій і засобів механізації; спостереження за великими фермерськими господарствами та агропідприємствами де використовуються сучасні технології та засоби механізації, але коли й для чого це робиться залишається незрозумілим; досвід минулих поколінь де праця в сільському господарстві була не престижною. Відповідно, все менша кількість старшокласників обирають спеціалізацію «Агровиробництво» для опанування та використання отриманих компетентностей в майбутньому.

Про недостатній рівень сформованості мотивації в учнів старших класів до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво» свідчать і результати анкетування. В анкетуванні приймали участь учні 10-11 класів. Анкета розміщена в Додатку А. Складність мотивування старшокласників полягає ще й в тому, що ця вікова категорія перебуває на етапі визначення професійних пріоритетів, що робить анкетування особливо

важливим. Учні 10 класу часто розглядають різні варіанти для подальшої освіти, тоді як 11 клас вже більш сфокусований на профільних дисциплінах. Ця особливість може впливати на мотивацію та очікування. Більшість учнів 69,% не мають членів сім'ї, чия професійна діяльність пов'язана із аграрною галуззю, що вказує на необхідність додаткових зусиль для популяризації професій у цій сфері. Це може бути реалізовано через організацію відкритих днів у місцевих агропідприємствах, тематичні лекції з успішними фахівцями галузі чи інтеграцію агроінновацій у навчальні програми.

Вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво» учні обирають через цікавість до вирощування рослин (30%); корисність для майбутнього (25%); робота на природі (20%); родинні традиції (10%); створення власного агробізнесу (15%). Те, що 30% учнів обрали цей напрям через особисту цікавість, свідчить про природну допитливість та інтерес до природи й вирощування рослин. Водночас 25% учнів, які бачать у цьому напрямі перспективу для своєї кар'єри, можна вважати важливою цільовою групою для більш глибокої профорієнтаційної роботи й мотивування до цього напрямку. Відмітимо, що родинні традиції впливають лише на 10% учнів, що є сигналом про поступовий відхід від «спадковості» в аграрній сфері. Це вимагає переосмислення підходів до формування мотивів до агроосвіти серед сучасної молоді.

На питання «Що подобається найбільше у спеціалізації «Агровиробництво»?» думки учнів розділилися. Так 35% респондентів відмітили практичні заняття; 25% – роботу на природі; 20% – сучасні агротехнології; 15% – роботу з технікою; 5% – інше. Результати аналізу відповідей підтверджують, що учні цінують практичні заняття, що свідчить про те, що стандартні теоретичні підходи не можуть повністю задовольнити їхню потребу в знаннях. Варто переглянути пропорцію між теоретичним і практичним навчанням у бік останнього. Інтерес до сучасних агротехнологій та роботи з технікою також потребує уваги, адже ці елементи відображають глобальні тенденції в агросекторі. В контексті розвитку сучасних технологій,

використання дронів, автоматизованих систем, датчиків і програмного забезпечення може значно підвищити зацікавленість учнів.

В основних очікуваннях від навчання думки учнів розділилися: отримати практичні навички зазначили 40% учнів; зрозуміти основи рослинництва – 25%; дізнатися про сучасні агротехнології – 20%; підготуватися до вступу у заклади вищої освіти – 15%. Можна констатувати, що очікування учнів зосереджені на практичному компоненті та розумінні фундаментальних основ предмета. Це свідчить про те, що навчання вимагає чіткої структури, яка дозволяє учням поступово освоювати як базові знання, так і прикладні навички. Інтеграція сучасних агротехнологій у навчальний процес може значно покращити якість навчання та відповідати очікуванням 20% учнів, які прагнуть дізнатися більше про новітні розробки в галузі.

Однак є й ті чинники, що знижують мотивацію в учнів старших класів до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво». Зокрема учні виділили такі: відсутність сучасного обладнання – 30%; недостатність практичних занять – 25%; складність матеріалу – 20%; відсутність перспектив – 15%; інше – 10%. Відмітимо, що недостатність практичних занять та відсутність сучасного обладнання є основними чинниками, що обумовлюють зниження рівня мотивації учнів старших класів для навчання. Це свідчить про необхідність осучаснення матеріально-технічної бази закладів загальної середньої освіти. На жаль, ці аспекти не залежать від вчителя технологій. 20% учнів, які вказали на складність матеріалу, потребують більш адаптованих методик викладання, включаючи використання інтерактивних платформ, відеоуроків і спрощення теоретичних концепцій через практичні приклади.

На питання «Як можна підвищити інтерес до навчання?» думки учнів розділилися таким чином: більше практичних занять – 35%; використання сучасних технологій – 30%; екскурсії та виїзди – 20%; цікаві й пізнавальні факти – 15%.

Рекомендації учнів підкреслюють, що вони прагнуть активної участі в освітньому процесі. Запровадження практичних занять, екскурсій до

агропідприємств та використання сучасного обладнання може значно підвищити їхню мотивацію. Інтерактивні методи, такі як ігри, дискусії, симуляції, сприятимуть залученню учнів із різними стилями навчання. При цьому важливу роль на думку учнів відіграють цікаві факти, які мотивують і підвищують інтерес до навчального матеріалу. На необхідності вступної та поточної мотивації зазначили під час спілкування майже всі учні.

Таким чином, враховуючи особливості вивчення агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво» важливими чинниками мотивації є врахування таких аспектів: практичного (учні прагнуть більше практичних занять і робочих виїздів на підприємства); технологічного (потреба в інтеграції сучасних агротехнологій в освітній процес); пізнавального (мотивування через використання цікавих фактів, застосування активних методів навчання). Втілення цих заходів сприятиме підвищенню інтересу до рослинництва й агровиробництва серед учнів, створенню позитивного навчального середовища та формуванню фахівців, готових до викликів сучасного агросектору. Тому, завданням вчителя технологій залишається мотивування тих учнів, які обрали цю спеціалізацію для вивчення, до активної навчальної діяльності за обраним профілем та бажаним майбутнім працевлаштуванням в галузі агровиробництва.

Вступна мотивація активізує навчальну діяльність учнів, сприяє формуванню початкового бажання освоїти теоретичний навчальний матеріал, викликає зацікавлення, а пізніше й інтерес до процесу учіння. Вступна мотивація може здійснюватися у формі бесіди, дискусії, диспуту, показу, демонстрації того чи іншого предмета або явища, на яке буде спрямовано весь процес навчання. При цьому основними методами є мотивуючий вступ і мотивуюча демонстрація.

Види мотивуючого вступу можуть бути найрізноманітніші. Наприклад, під час вивчення в 10-му класі питання «Основи плідівництва та виноградарства» Теми 3.1. «Основи агрономії» старшокласникам пропонується розглянути малюнки подані на рисунку 2.1 і проводиться наступна вступна мотивація.

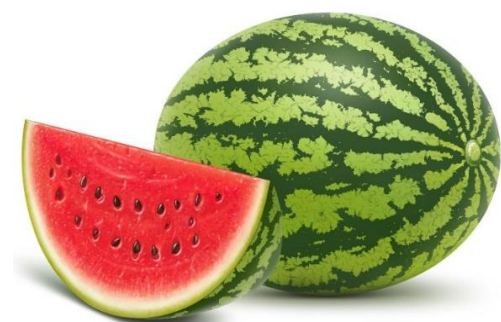

Рисунок 2.1– Плодоягідні культури та виноград

Учні, як Ви вважаєте, що зображено на рисунку 2.2, який перед Вами. Можливо це рослини, кущі на яких ростуть фрукти? Давайте я Вам допоможу. На сьогоднішній день існує багато різноманітних фруктів, овочів, грибів, рослин, а також ягід. Ягода – цей тип просто, що має м'яку їстівну м'якоть та кілька насінин, що утворюються з єдиної зав'язі. В повсякденній мові, ягодами вважаються невеликі плоди круглої або подовгастої форми, кислі або солодкі та корисні у складі дієти. Отже, запишіть тему нашого уроку: «Основи плідництва та виноградарства».

Так, при вивченні підтеми: «Овочеві культури» теми 3.8. «Технологія вирощування та збирання сільськогосподарських культур» доцільно змотивувати вивчення теоретичного матеріалу практикоорієнтованістю отриманих знань: «Сьогодні ми навчимося висівати овочеву культуру. Надалі будемо спостерігати за її ростом та навчатись здійснювати догляд. У вік вас є присадибна ділянка, на якій ви можете вирощувати різні овочі, застосовуючи знання та уміння, що отримаєте на цьому та наступних уроках».

До підтеми: «Зернові, зернобобові, круп'яні культури» теми 3.8. «Технологія вирощування та збирання сільськогосподарських культур» можна запропонувати вступну мотивацію: «Рослинництво – це галузь сільського господарства, яка займається вирощуванням сільськогосподарських рослин. Вона забезпечує населення основними продуктами харчування, тваринництво – кормами, легку й текстильну промисловість – сировиною. Одним з видів сільськогосподарських рослин є зернові. Тому сьогодні ми з вами ознайомимося із способам їх вирощування, навчимося їх розпізнавати.

При вивченні підтеми уроку: «Картопля» теми 3.8. «Технологія вирощування та збирання сільськогосподарських культур» вступна мотивація може бути невеликою через розуміння старшокласниками значення картоплі в житті українців: «Дуже часто картоплю називають другим хлібом. Однак для того, щоб мати можливість готувати з них різні смачні страви, їх

потрібно посадити і виростити. А як це зробити – вивчатимемо на цьому уроці».

Вивчаючи тему 3.10 «Основи раціонального використання машин» варто звернути увагу на сучасні малогабаритні засоби обробітку ґрунту які чудово дають раду невеликим присадибним ділянкам: «Під час обробітку ґрунту, сівби, садіння, догляду за рослинами ми на наших присадибних ділянках використовуємо малогабаритну техніку, яка є незамінним помічником під час виконання різних видів сільськогосподарських робіт. Тому сьогодні на уроці ми ознайомимося з принципом роботи малогабаритної техніки».

Розроблені зразки вступної мотивації зібрано в додатку Б.

Поточна мотивація є ключовою умовою підтримання стабільного інтересу учнів до навчального процесу. Її реалізація можлива через використання різних методів та прийомів навчання, які враховують етапи формування діяльності. Так, під час пояснення нового матеріалу: ефективними є бесіди, лекції, розповіді, які спрямовані на зацікавлення учнів і демонстрацію практичної цінності знань. Наприклад, під час уроку з рослинництва можна розповісти, як певні агротехнічні прийоми безпосередньо впливають на врожайність.

У ході виконання практичних завдань поточна мотивація реалізується через залучення учнів до розв'язання задач, виконання лабораторних робіт або обговорення реальних ситуацій. Наприклад, учні можуть аналізувати склад ґрунту та визначати оптимальні добрива для конкретної культури. У процесі контролю знань: застосування поточного, тематичного, підсумкового чи заключного контролю – з акцентом на підтримку інтересу. Наприклад, під час перевірки знань можна використовувати інтерактивні тести або творчі завдання, як-от складання плану сівозміни для заданого поля.

До основних прийомів поточної мотивації в процесі викладання нового матеріалу можна віднести:

- практична орієнтація: демонстрація прикладів застосування теоретичних знань у реальному житті, наприклад, як знання фітосанітарних норм допомагають запобігти втратам урожаю;

- фокус на професійну діяльність: пояснення, як здобути знання знадобляться в аграрній професії, наприклад, під час роботи агрономом або інженером з точного землеробства;

- ілюстрація практичного використання: використання реальних даних (наприклад, звітів агропідприємств) для пояснення значення теоретичних концепцій.

Основні прийоми поточної мотивації на етапах формування та контролю діяльності:

- надання права вибору: дозволяйте учням самостійно обирати завдання, які відповідають їхнім інтересам або рівню підготовки. Наприклад, одні можуть обрати створення проєкту теплиці, а інші – вирішення задач щодо розрахунку врожайності;

- завдання оптимальної складності: пропонуйте завдання, які відповідають здібностям учнів, але є достатньо складними, щоб стимулювати розвиток. Наприклад, спочатку визначення типу ґрунту, а потім — складання агротехнологічного плану його обробітку;

- новизна та інтрига: інтегруйте завдання з елементами сюрпризу чи експерименту. Наприклад, використання мікродослідів для оцінки ефективності різних методів захисту рослин;

- позитивний зворотний зв'язок: регулярно інформуйте учнів про їхні успіхи, підкреслюючи досягнення, навіть якщо вони незначні. Наприклад, відзначайте вдало зроблений розрахунок дозування добрив чи коректну презентацію результатів дослідження.

Доповнення до методів: використовуйте сучасні технології, наприклад, агродрони чи програмне забезпечення для моделювання сівозмін, щоб зробити навчальний процес більш інтерактивним; організуйте обговорення практичних кейсів, з якими стикаються агропідприємства, для розвитку

аналітичного мислення учнів; впроваджуйте елементи гейміфікації: квести, симуляції чи рольові ігри, що відображають реальні процеси, такі як управління фермерським господарством. Ці прийоми та методи допоможуть зберегти інтерес учнів, стимулюючи їх до активної участі у навчальній діяльності та формуванні професійних навичок.

Дидактичні характеристики внутрішніх мотиваційних технологій навчання подано у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Дидактичні характеристики внутрішніх мотиваційних технологій навчання

Види технологій	Методи навчання	Використовувані прийоми навчання
Вступна мотивація	Мотивуючий вступ	Віднесення до особистості
		Віднесення до ситуації
		Приголомшення
		Збудження інтересу
		Виступ із цитатою, питанням
	Мотивуюча демонстрація	Попереднє відвідування підприємств
	Попередній показ досліджуваного явища, процесу	
Поточна і заключна мотивація	Етап викладу матеріалу: лекція, бесіда, розповідь	Орієнтація змісту навчального матеріалу на його практичний зміст і на конкретну професійну діяльність
		Демонстрація в мовленні практичного використання теоретичних положень, що наводяться
	Етап формування і контролю діяльності: розв'язання задач і рішення завдань, виконання лабораторних робіт	Надання права вільного вибору завдань, створення завдань оптимальної складності, новизна і непередбачуваність завдань
		Позитивний зворотний зв'язок або інформування учнів про успішність їхньої діяльності

Ерль Стевік зазначає чотири основних джерела вступної і поточної мотивації у навчанні:

1 Відкриття. Учні із захопленням відкривають для себе щось нове у вивченні агротехнологій. Якщо вчитель спрямовує учнів до самостійного пізнання матеріалу, а не просто пояснює його, то результат роботи буде значно кращим. У них виникатиме стимул до подальших відкриттів.

Джерелом відкриття може бути будь-яка пізнавальна інформація з теми уроку. Наприклад, під час вивчення підтеми «Насіння і сівба» теми 3.1. «Основи агрономії» для поточної мотивації можна використати наступну легенду про нагідки: «Летів голуб і ніс у дзьобі насініну. Налетів яструб, напав на голуба, і випала із дзьоба насініна. Впала вона у пухку землю і вмить проросла. З паростка виросла рослинка з блідо-зеленим стеблом. Квітка, немов маленьке сонечко, була жовтогарячого кольору. Впав поранений голуб, клюнув квіточку. Від пахучого нектару сили прибули до пораненого тіла, став на ніжки. Клюнув ще і ще раз, і злетів.

Все це бачив пастух, який пас вівці. Він став лікувати цими рослинами людей. Виліковував запальні хвороби горла, захворювання очей, застосовував при хворобах серця, опіках, для загоювання ран. Назвали люди цю рослину нагідками».

2 Контроль. Вивчення матеріалу Розділу 3. «Агротехнологія» спеціалізації «Агровиробництво» надає учням відчуття впевненості та досягнення певних цілей та заохочує до подальшого вивчення навчального предмета.

Наприклад, як джерело контролю для старшокласників під час вивчення Теми 3.3. «Технологія обробітку ґрунту» розділу «Агротехнологія» можна учням відмітити, що знаючи технологію обробітку ґрунту під різні агротехнічні культури, типологію ґрунтів та їх характеристики, в майбутньому процесі посіву, догляду та вирощування агрокультур можна уникнути багатьох хвороб, підібрати сортність, спрогнозувати майбутні смакові якості тощо.

3 Запам'ятовування. Коли вчитель звертає увагу учнів на попередньо вивчений та засвоєний матеріал, він дає їм можливість використати сформовані компетентності та набутий досвід перед вивченням нової теми, і відповідно оцінити свої знання з минулих тем навчальної програми. Таким чином вони бачать свій прогрес у вивченні навчального предмета та окремих тем розділу.

Зокрема, під час вивчення підтеми «Зернові, зернобобові, круп'яні культури» теми 3.8. «Технологія вирощування та збирання сільськогосподарських культур», важливо мотивувати важливість знань їх з підтеми «Зернові, зернобобові, технічні та овочеві культури» теми 3.1. «Основи агрономії». Адже маючи відповідний запас знань з теми з попередніх тем зовсім не важко буде виконати сьогodнішню лабораторно-практичну роботу по визначення строків сівби, норм висіву та глибини загортання насіння зазначених агрокультур.

4 Вживання. Якщо вчитель створить умови учням використовувати сформовані компетентності, набуті знання і уміння не лише на уроках технологій, а і за їх межами дома, на присадибній ділянці, дачі – це буде найкращим джерелом мотивації. Це в свою чергу стимулюватиме до поглибленого вивчення змісту навчального предмета Технології та його профільної складової спеціалізації «Агровиробництво».

Особливо яскраво це простежується під час видів робіт, які повинен знати і вміти виконувати кожний гарний господар. Це також стосується і розділу «Агротехнологія», сформовані компетентності з якого є важливими не лише для засвоєння базових знань, умінь, компетенцій сфери українського агровиробництва, послідовного й поетапного оволодіння особливостями організації сучасного виробництва на основі структури проектно-технологічної діяльності, але й для ведення присадибного господарства, праці на дачній ділянці, благоустрою і озеленення житла тощо.

Так, розпочинаючи вивчати розділ «Агротехнологія» темою 3.1. «Основи агрономії» при поточному викладі навчального матеріалу доцільно підтримати мотивацію старшокласників історичною інформацією: «Початок землеробства на території України припадає на 2-у половину VI-V тис. до н.е., тобто на ранні етапи неоліту. Під час розкопок поселень племен буго-дністрівської неолітичної культури виявлено керамічні вироби з відбитками зерен і полови злаків. За визначенням ботаніків, вони належать трьом видам: пшениці, ячменю та просу».

При вивченні підтеми «Овочеві культури» підтримати інтерес до теми можна інформацією: «Помідор вважався отруйним. Наприклад, в одній книжці з садівництва писалося: «Плоди ці вкрай шкідливі, оскільки зводять з розуму тих, хто їх поїдає». На території України помідори довго вважали «скаженими ягодами»».

Розроблену систему поточної інформації зібрано в додатку В.

Таким чином, починаючи з організаційного етапу, вчитель має формувати життєво-ціннісні орієнтації старшокласників на використання усього потенціалу самовдосконалення та соціально-психологічних установок (готовності) до їх реалізації в теоретичному та практичному процесі життєдіяльності. Основа цієї роботи – мотивація навчально-пізнавальної діяльності з духовними, моральними та матеріальними цінностями людства і свого народу, своєї Батьківщини. Під час реалізації цього етапу старшокласники мають самі визначити свої досягнення на даний момент і які емоції у них викликають ці досягнення, чи задоволені вони цим рівнем досягнень і собою. Результати аналізу власних досягнень мають мотивувати до визначення наступної мети і рівня досягнень та визначити де можуть бути застосовані сформовані компетентності.

Основною освітньою метою цього етапу є мотивація позитивних емоцій і почуттів старшокласників, які даватимуть змогу фіксувати у свідомості певні можливості навчально-пізнавальної діяльності, цінність для майбутнього самовдосконалення та готовність застосовувати запропоноване вчителем навчально-методичне забезпечення під час вивчення цього розділу/теми. В більшості випадків, вчитель обмежується лише змістом навчальної програми, але не цікавиться особливостями та можливостями психіки, а відтак, і розвитком сучасних учнів. Не слід забувати про кризовий період цього віку у старшокласників – уявна «психологічна зрілість» через значний обсяг інформації та її легкодоступність через цифровізацію суспільства. Ці фактори позитивного мотивування стають для старшокласника важливим рішенням у сприйманні та відтворенні на

творчому рівні знань з агротехнологій. І тому, найважливішим є постійне мотивування до виникнення навчально-пізнавальних потреб учня, які б сприймалися ним як потреби формування практикоорієнтованих компетентностей з агровиробництва.

Можна впевнено констатувати, що сучасний старшокласник не лише здатен сприйняти і зрозуміти за ґрунтового пояснення теоретичного матеріалу навчальний матеріал, а й потребує постійної практичної реалізації сформованих знань про агротехнології. За їх відсутності потреба в самоосвіті не усвідомлюється старшокласником і не мотивує до реалізації потреби в самореалізації себе в аграрному секторі виробництва. Таким чином втрачається не лише навчально-пізнавальний інтерес, але й можливість вчителя спиратися на нього в своїй педагогічній діяльності.

За таких умов, ефективними стають колективні та групові (парні) форми роботи на початку уроку, що дадуть змогу учневі ототожнити себе зі встигаючими учнями. Їхня мета – самоосвіта за рахунок навчально-пізнавальної діяльності стане метою й невстигаючого учня.

На заключному етапі організаційної та навчальної діяльності вчитель констатує позитивні особистісні зміни кожного учня та сприяє соціально-психологічному вдосконаленню сформованих надбань у позаурочний час.

Досвідчені педагоги постійно вдосконалюють свої вміння, обмінюючись досвідом із колегами, та створюють ефективні стратегії мотивації учнів. У межах спеціалізації «Агровиробництво» теми «Рослинництво» було сформовано низку рекомендацій для залучення старшокласників до навчального процесу:

– надайте учням відчуття контролю. Наприклад, дозвольте їм обирати, які культури вирощувати на навчальній земельній ділянці, або дайте можливість планувати графік догляду за рослинами;

– чітко формулюйте цілі навчання. Якщо метою уроку є навчити учнів правильно сіяти зернові культури, поясніть, що цей навик стане в пригоді для ефективного використання ресурсів і отримання високих урожаїв;

– створюйте безпечне середовище. Підтримуйте учнів, навіть якщо у них щось не виходить, наприклад, під час налаштування сівалки чи визначення стану ґрунту;

– змінюйте обстановку. Організуйте уроки просто неба: спостереження за розвитком рослин на дослідних ділянках або виїзди на поля агропідприємства, де учні можуть побачити сучасну техніку в дії;

– пропонуйте різноманітний досвід. Наприклад, чергуйте теоретичні заняття з практичними — від лабораторних досліджень якості насіння до роботи в полі з добривами;

– стимулюйте позитивну конкуренцію. Організуйте змагання між групами: хто краще розрахує норми висіву або ефективніше організує догляд за певною культурою;

– використовуйте винагороди. Наприклад, нагороджуйте найстаранніших учнів сертифікатами, поїздками на агровиставки чи запрошеннями до участі в проєктах агрокомпаній;

– покладайте відповідальність на учнів. Доручіть кожному учневі догляд за окремою ділянкою, що дозволить їм відчутися важливими та самостійними;

– дозвольте працювати разом. Спільна робота над створенням навчальної теплиці чи проєкту автоматизованого поливу може об'єднати учнів і сприяти обміну знаннями;

– хваліть досягнення. Навіть за невеликі успіхи, наприклад, вдало виконаний лабораторний аналіз ґрунту чи створення презентації про технології захисту рослин;

– спонукайте до самоаналізу. Попросіть учнів оцінити свою роботу, наприклад, проаналізувати, чому урожай їхньої ділянки був кращим чи гіршим за очікуваний;

– показуйте приклад. Демонструйте свої знання, працюючи разом із ними в полі чи проводячи аналізи в лабораторії;

- враховуйте інтереси учнів. Наприклад, поєднуйте навчання із сучасними технологіями: створенням моделей поливу за допомогою дронів або використанням агромоніторингу;

- допомагайте знайти внутрішню мотивацію. Покажіть практичну цінність навчання, наприклад, через перспективи роботи в аграрному секторі;

- підтримуйте учнів у складні часи. Наприклад, якщо в когось виникли труднощі з навчанням, запропонуйте додаткову консультацію чи допомогу;

- ставте високі, але досяжні цілі. Наприклад, завдання розробити власний агропроект: від вибору культур до планування прибутків;

- надавайте зворотний зв'язок. Аналізуйте разом результати їхньої роботи, пояснюючи помилки та шляхи вдосконалення, наприклад, у підготовці насіння до сівби;

- відстежуйте прогрес. Ведіть журнал успіхів, де відображаються всі досягнення учнів упродовж навчального року;

- додайте веселощів у навчання. Проводьте квести чи інтерактивні ігри, наприклад, з тематики сівозміни або впізнавання культур за насінням;

- забезпечуйте можливості для успіху. Давайте кожному шанс проявити себе, наприклад, організовуючи виставку вирощеної продукції або дні відкритих дверей для батьків.

Ці поради допоможуть зробити процес навчання у сфері агровиробництва та рослинництва цікавим, корисним і мотивуючим для учнів. Для успішної і ефективної реалізації освітнього процесу, а саме Розділу 3. Агротехнологія спеціалізації «Агровиробництво» навчальної програми профільного рівня «Технології» [37], вчитель ретельно має продумати й обґрунтовано використовувати систему вступної і поточної мотивації на кожному уроці.

Отже, розробка продуманої системи вступної та поточної мотивації дозволяє формувати позитивне ставлення учнів до навчання, підвищити результативність навчально-виховного процесу, залучити учнів до активної пізнавальної діяльності.

2.2 Методичні рекомендації щодо формування мотивації навчальної діяльності учнів старших класів на уроках технологій до вивчення агротехнологій за спеціалізацією «агровиробництво»

Формування мотивів навчання передбачає створення у школі умов, які сприяють виникненню внутрішніх спонукань до навчальної діяльності, їх усвідомленню учнями та подальшому саморозвитку мотиваційної сфери. Цей процес включає стимулювання розвитку мотивації за допомогою системи психологічно продуманих прийомів.

Основна мета формування мотивації – перевести учнів із рівнів негативного чи байдужого ставлення до навчання на зрілі форми позитивного ставлення, такі як усвідомлене, дієве та відповідальне.

Основні компоненти формування мотивації:

- мотиви: соціальні та пізнавальні мотиви з урахуванням їх змістовних і динамічних характеристик;
- цілі: формування гнучких, перспективних, стійких і регулюючих цілей, які спрямовують діяльність;
- емоції: створення позитивних, стійких та регулюючих емоцій, які підтримують інтерес до навчання;
- уміння вчитися: розвиток знань, навчальних навичок, стану навчальної діяльності та рівня навченості.

Програма діяльності вчителя складається з чотирьох основних блоків:

1 Мотиваційний блок: робота над усвідомленням учнями значущості навчання та спонукальних чинників, які підтримують інтерес до навчальної діяльності. Важливими елементами є створення ситуацій вибору, які дозволяють проявити різноспрямовані мотиви.

2 Цільовий блок: навчання учнів навичкам цілепокладання, усвідомлення навчальних цілей та їх реалізації. Цей блок спрямований на

розвиток уміння ставити реалістичні й амбітні цілі, а також на їхню корекцію в процесі навчання.

3 Емоційний блок: формування позитивного емоційного фону, що сприяє створенню інтересу до навчального процесу. Емоційний комфорт допомагає учням подолати страх перед помилками, сприяє самовираженню та самоствердженню.

4 Пізнавальний блок: розвиток пізнавальних інтересів через залучення до проблемного навчання, творчих завдань і роботи з нестандартними ситуаціями.

Педагогічні прийоми у створенні ситуацій вибору:

- вибір між завданнями різного рівня складності: репродуктивними, продуктивними, проблемними;
- стимулювання пошуку кількох способів вирішення однієї задачі або швидкого отримання результату;
- організація ситуацій з обмеженнями (наприклад, дефіцит часу) чи створення умов конфлікту між пізнавальними та соціальними мотивами;
- проведення моральних дилем, які розвивають етичні орієнтири учнів [28].

Однак цими прийомами не доцільно обмежуватися. Додатково вчитель може застосовувати: інтерактивні методи навчання, які активізують пізнавальну діяльність (дискусії, проєктні роботи, ігрові методики); інтеграцію навчального матеріалу з реальними життєвими ситуаціями, щоб показати практичну цінність отриманих знань; залучення учнів до постановки власних навчальних цілей та планування способів їх досягнення.

Отже, формування мотиваційної сфери учнів передбачає системний і комплексний підхід, що поєднує розвиток мотивів, емоцій, цілей і навичок навчання. Це дозволяє забезпечити не лише ефективність навчального процесу, але й сприяє формуванню особистісно значущих цінностей у школярів [28].

Відомо, що успішність реалізації мотивів навчання безпосередньо залежить від процесу цілепокладання – здатності школярів формулювати цілі та досягати їх у навчальній діяльності. Цілі можна визначити як очікувані кінцеві або проміжні результати дій учня, спрямованих на реалізацію його мотивів.

Цілепокладання виступає поведінковим компонентом мотиваційної сфери, оскільки має діяльнісний характер. У процесі розвитку цього компонента учень набуває здатності визначати загальні (перспективні) цілі вивчення кожного предмета, трансформувати їх у конкретні завдання, плани занять і установки для виконання окремих навчальних операцій.

У процесі вивчення агровиробництва, постановка цілей і їх реалізація може бути тісно пов'язана з конкретними завданнями та прикладами із сільського господарства. Цілепокладання для учнів має базуватися на реальних ситуаціях, що допомагають розвивати як пізнавальні, так і практичні навички.

Наведемо приклади навчальних ситуацій для розвитку цілепокладання.

Ситуація проектування: учням пропонується створити план автоматизованої системи зрошення для умов конкретного фермерського господарства.

Генеральна мета: Забезпечення оптимального водопостачання для вирощування певної культури.

Проміжні цілі:

- вивчити властивості ґрунту та потреби рослин;
- визначити джерело води та спосіб її транспортування;
- розробити схему розташування зрошувальних елементів;
- проаналізувати економічну доцільність.

Результат: Презентація проекту з поясненням кожного етапу.

Ситуація вибору технології: завдання: порівняти різні способи обробітку ґрунту (традиційний, мінімальний, нульовий) для вирощування певної культури.

Учні мають обрати підхід, пояснивши свій вибір:

- Як технологія впливає на врожайність?
- Які ресурси необхідні для реалізації?
- Як вибір вплине на екологію?

Ситуація з дефіцитом часу: учні отримують завдання: скласти план сезонного обслуговування техніки на фермерському господарстві. Умовою є обмежений час для виконання, що змушує визначати пріоритети:

- Які види обслуговування необхідні в першу чергу?
- Які завдання можна виконати пізніше?
- Як запобігти можливим поломкам?

Робота з помилками. Завдання: знайти помилки у схемі поливу теплиці. Учні аналізують, чому в певній зоні спостерігається недолік або надлишок вологи.

Мета: Розвинути навички діагностики систем і пошуку оптимальних рішень.

Діяльність: учні пропонують виправлення й аргументують свої дії.

Моральна дилема: учням пропонується вибір: застосування хімічних засобів для боротьби зі шкідниками чи використання біологічних методів.

Суперечність: економічна вигода проти екологічної безпеки.

Мета: Навчити зважувати соціальні, екологічні та економічні фактори при прийнятті рішень.

Ситуація змагань: організуйте командне завдання: розробка моделі мінітрактору для виконання декількох функцій (оранка, культивація, посів).

Оцінювання: Використовується за критеріями ефективності, економічності та інноваційності рішень.

Мета: Мотивувати учнів до креативного мислення й командної роботи.

Такі навчальні ситуації під час вивчення агровиробництва сприяють не тільки формуванню умінь цілепокладання, але й розвивають інтерес до практичного застосування знань. Учні набувають реального досвіду розв'язання завдань, які вони можуть зустріти в професійній діяльності [24].

Емоційний блок зосереджує увагу педагога на розвитку емоційного компонента мотивації, який визначається емоційними переживаннями учня в процесі навчання. Оскільки навчання безпосередньо зачіпає емоційну сферу школяра, вплив учителя на цю сферу може або підсилити мотивацію, або, навпаки, її послаблювати [47].

Основний зміст роботи з емоційною сферою можна описати так: як розвивати емоційний компонент мотивації? Учителю важливо сприяти природним емоційним проявам учнів під час навчання та допомагати їм усвідомлювати свої емоції. Для цього можна застосовувати такі методи:

Завдання «Незавершені розповіді на шкільні теми». Наприклад, учитель може почати історію про складну ситуацію в агровиробництві (наприклад, несподіваний заморозок у теплиці або вибір оптимального способу зрошення) і попросити учнів закінчити її, додаючи власні ідеї та емоційні реакції.

Несподівані виклики. Учитель може запросити учня до дошки, щоб пояснити принцип роботи сівалки чи вплив добрив на врожайність, мотивуючи таким чином до активності.

Вибір рівня складності завдання. Наприклад, запропонувати вирішити завдання, пов'язане з плануванням використання ресурсів ферми, на базовому рівні (легкий варіант) або з додатковими обмеженнями (важкий варіант).

Цікаві проблеми на уроці. Обговорення, як впливають зміни клімату на сільське господарство в різних регіонах світу, може викликати емоційну зацікавленість.

Підбір захоплюючих завдань. Наприклад, створити груповий проект з розробки оптимального плану для ферми, який сприятиме емоційному залученню учнів.

Відображення емоційного стану. Запропонувати учням описати свої емоції під час вирішення завдання, пов'язаного з оптимізацією витрат у тепличному господарстві, або у відповідь на невдалий експеримент із ґрунтами.

Демонстрація емоцій учителем. Учитель може щиро поділитися радістю від успішного виконання експерименту з вирощування рослин у класі чи показати співчуття до труднощів учнів, коли ті стикаються зі складними завданнями.

Розвиток емоційної виразності. Використовувати міміку, жести, тон голосу для посилення емоційного впливу під час пояснення принципів роботи сучасної агротехніки або аналізу екологічних викликів.

Ці методи сприяють створенню емоційно насиченої атмосфери на уроці, що активізує мотивацію учнів та їхню зацікавленість у навчальному процесі [28].

Формування мотивації в учнів слід починати з емоційного компонента, оскільки саме він є найбільш чутливим до стимулюючих впливів і здатний швидко викликати зацікавленість. Завдання системи емоційного впливу полягає у пробудженні в учня цікавості, яка є основою для розвитку пізнавального інтересу. Саме цей інтерес здатний підтримувати постійну навчальну діяльність, спрямовувати процеси сприйняття, пізнання та виконання завдань.

До найбільш ефективних способів емоційної стимуляції учнів можна віднести:

- показ цілісної значущості навчального предмета: використання великих узагальнень, наприклад, пояснення зв'язку агротехнічних процесів з екологією та стійким розвитком;
- презентація конкретних прикладів, як знання з агровиробництва допомагають у реальному житті, наприклад, розробка плану поливу для ферми або вибір оптимальних добрив для підвищення врожайності;
- вивчення теми з використанням матеріалів, що стосуються повсякденного життя, таких як аналіз якості продуктів харчування або технологій збереження ґрунту.

Забезпечення реалізації учнями тенденції до активної діяльності:

- навчання перетворювати далекі цілі на конкретні завдання, які мають значення для сьогодення. Наприклад, пропонувати учням вирішити проблему ефективного розподілу ресурсів у фермерському господарстві або розробити план захисту рослин від шкідників;

- розбиття складних тем на послідовні завдання, які допоможуть поступово досягти загальної мети, наприклад, вивчення механізмів роботи агротехніки через практичні експерименти та моделювання;

- мотивування учнів через організацію проєктів, пов'язаних з сучасними викликами, такими як розробка рішень для адаптації агровиробництва до змін клімату.

Створення умов для емоційного залучення учнів у навчальний процес:

- проведення уроків із використанням інтерактивних методів, таких як рольові ігри, наприклад, симуляція роботи агронома чи управління фермою;

- організація виїзних занять або екскурсій, наприклад, до сільськогосподарських підприємств чи науково-дослідних центрів;

- використання емоційно забарвлених прикладів, наприклад, історій успіху фермерів чи інновацій у сільському господарстві.

Таким чином, розвиток емоційного компонента сприяє формуванню стійкої внутрішньої мотивації учнів, перетворюючи навчальний процес на захопливу та результативну діяльність [50].

Заохочення та мотивація учнів до самостійної діяльності є важливим аспектом навчального процесу. Педагог повинен надавати лише необхідну підтримку, дозволяючи учням самостійно розв'язувати посильні завдання, своєчасно ускладнюючи їх і підбираючи цікаві творчі задачі, які враховують індивідуальні можливості кожного учня. Наприклад, у рамках курсу агровиробництва це може бути виконання проєкту зі створення еко-грядки з використанням органічних добрив або аналіз ефективності сучасних методів поливу в умовах посухи.

Учителю варто акцентувати увагу на досягненнях кожного учня: вдалих відповідях, цікавих ідеях, точному виконанні завдань, оригінальних рішеннях, застосуванні додаткових джерел інформації. Наприклад, учень, який запропонував нестандартний спосіб підвищення врожайності за допомогою агротехнологій, заслуговує на похвалу та подальше заохочення.

Виконані завдання необхідно використовувати як базу для переходу до більш складних задач. Наприклад, після успішного складання плану посіву на основі кліматичних даних можна запропонувати учням виконати розрахунок економічної ефективності вирощування конкретної культури.

На заняттях варто ефективно використовувати відведений час, урізноманітнюючи види діяльності, такі як групові обговорення, інтерактивні вправи, робота з цифровими інструментами, наприклад, агродронів або сенсорів вологості ґрунту. Постійна зміна форм роботи сприяє підтриманню інтересу та активності учнів.

Оцінка виконаних завдань має бути мотиваційною, сприяти впевненості учнів у своїх силах і стимулювати досягнення нових результатів. Наприклад, навіть за частковий успіх у розробці стратегії боротьби зі шкідниками учня варто похвалити, зазначивши прогрес та запропонувавши уточнити розрахунки або переглянути підхід. Для створення позитивної атмосфери у класі вчитель повинен будувати доброзичливі, відкриті стосунки з учнями, спрямовані на підтримку їхніх особистих прагнень до самореалізації. У процесі викладання педагог може демонструвати власну зацікавленість темою, наприклад, розповідати про реальні успіхи фермерів, які використовують інноваційні технології в аграрній галузі.

Розвиток навчально-пізнавальної діяльності передбачає вдосконалення навичок учнів у самостійному навчанні. Наприклад, під час уроку з агровиробництва учні можуть вивчати та застосовувати сучасні методи аналізу ґрунту, розробляти власні рекомендації щодо його підготовки до посіву та самостійно оцінювати результати своєї діяльності. Завдання педагога полягає у формуванні у школярів вміння розуміти завдання,

приймати їх, ставити для себе цілі та знаходити ефективні шляхи їхнього досягнення. У процесі навчання учні мають не лише засвоювати знання, але й оволодівати методами їхнього здобуття, наприклад, через аналіз наукових статей або використання спеціалізованих програм для моделювання агропроцесів.

Таким чином, формування мотивації та пізнавальної активності учнів у контексті агровиробництва сприятиме не лише розвитку їхніх професійних компетенцій, але й формуванню самостійності та відповідальності у навчанні.

Основний зміст навчально-пізнавальної діяльності можна визначити через види навчальних дій та етапи їх засвоєння. У контексті агровиробництва ці дії та етапи можуть бути спрямовані на аналіз, практичне застосування знань і розвиток професійних навичок.

Орієнтовані дії – цей вид навчальних дій спрямований на аналіз умов ситуації, співвіднесення її з власними можливостями та постановку завдання: розуміння кінцевого завдання: наприклад, учитель ставить перед учнями мету – визначити оптимальний набір культур для вирощування на заданій ділянці, враховуючи кліматичні умови; активне прийняття завдання: учні аналізують завдання, уточнюють його умови (наприклад, уточнюють тип ґрунту або наявність зрошувальних систем); самостійне визначення завдань: учень може запропонувати кілька підходів до вирішення, наприклад, скласти план чергування культур або розробити стратегію внесення добрив; розподіл завдань на підзадачі: наприклад, розрахунок необхідної кількості насіння, складання графіка поливу або вибір добрив.

Виконавські дії – ці дії спрямовані на активне перетворення об'єкта навчання через виконання операцій та аналіз: виконання окремих операцій: наприклад, аналіз кислотності ґрунту, проведення тестування його структури або вмісту поживних речовин; основні навчальні дії: учні порівнюють результати тестування різних ділянок ґрунту, моделюють можливі зміни показників за допомогою агротехнологій (наприклад, внесення органічних

добрив); об'єднання дій у блоки: на основі отриманих даних учні складають план дій, що включає вибір культур, аналіз ефективності сівозміни та проєктування системи поливу; усвідомлене виконання завдань: наприклад, розробка інноваційної системи захисту рослин від шкідників із застосуванням сучасних методів біоконтролю; автоматизація навичок: учні відпрацьовують навички використання агротехнічного обладнання, наприклад, роботи з GPS-навігацією для тракторів або налаштування дронів для моніторингу полів.

Приклад реалізації: на уроці технологій під час вивчення агровиробництва учитель може запропонувати учням виконати проєкт із оптимізації роботи фермерського господарства. Завдання передбачає такі дії:

- орієнтування: аналіз кліматичних даних і визначення культур, які краще адаптовані до місцевих умов;
- виконання: використання отриманих знань для створення сівозмінної таблиці та розробки системи зрошування;
- усвідомлене виконання: наприклад, учні презентують свою роботу, аргументуючи вибір кожного рішення та пропонуючи шляхи його вдосконалення.

Таким чином, навчально-пізнавальна діяльність формує у школярів не лише знання з агровиробництва, але й навички аналізу, планування, моделювання та практичного застосування здобутих знань [29].

Оцінювальні дії передбачають контроль і оцінювання власної навчальної діяльності учнем. Цей процес охоплює: самоконтроль і самооцінку за результатом роботи через порівняння отриманого результату зі зразком; самоконтроль і самооцінку в процесі виконання завдання, що дозволяє своєчасно коригувати помилки; самоконтроль і самооцінку до початку роботи, які включають прогнозування її перебігу та очікуваного результату [17].

Основні якості навчальних дій: узагальненість дій – здатність застосовувати знання й навички в різних ситуаціях; усвідомленість –

розуміння мети, умов і результатів виконуваних дій; ступінь автоматизації – виконання певних операцій без зайвих зусиль; гнучкість і варіативність – можливість адаптувати дії до змінюваних умов; самостійність – здатність учня до незалежного виконання завдань; форма виконання – від матеріальної (практичної) до ідеальної (розумової).

Для ефективної реалізації пізнавального компонента програми розвитку мотивації вчитель повинен структурувати навчальний процес, забезпечуючи три ключові етапи:

1 мотиваційно-споживчий етап – формування в учнів інтересу до завдання та усвідомлення його значущості;

2 операційно-виконавський етап – виконання завдання з використанням узагальнених знань і навичок;

3 рефлексивно-оцінний етап – аналіз виконаної роботи, самооцінка результатів і корекція помилок.

Приклад із агровиробництва: на уроці, присвяченому сівозміні, учитель може організувати завдання, яке передбачає всі три етапи:

– мотиваційно-споживчий етап: учням пояснюють важливість сівозміни для підвищення родючості ґрунту, наводять приклади успішного її застосування в реальному фермерстві;

– операційно-виконавський етап: учні складають план сівозміни для конкретної ділянки, беручи до уваги тип ґрунту та кліматичні умови, а також прогнозують урожайність;

– рефлексивно-оцінний етап: учні аналізують свої плани, порівнюють їх із еталонними прикладами, оцінюють свої помилки (наприклад, вибір невідповідної культури) і пропонують способи їх виправлення.

Реалізація такого підходу сприяє розвитку не лише навчальних навичок, але й пізнавальної мотивації учнів, оскільки вони бачать практичну користь і прикладне значення своїх дій. Алгоритм основних видів діяльності вчителя щодо формуванню мотивації представлено на рисунку 2.2.

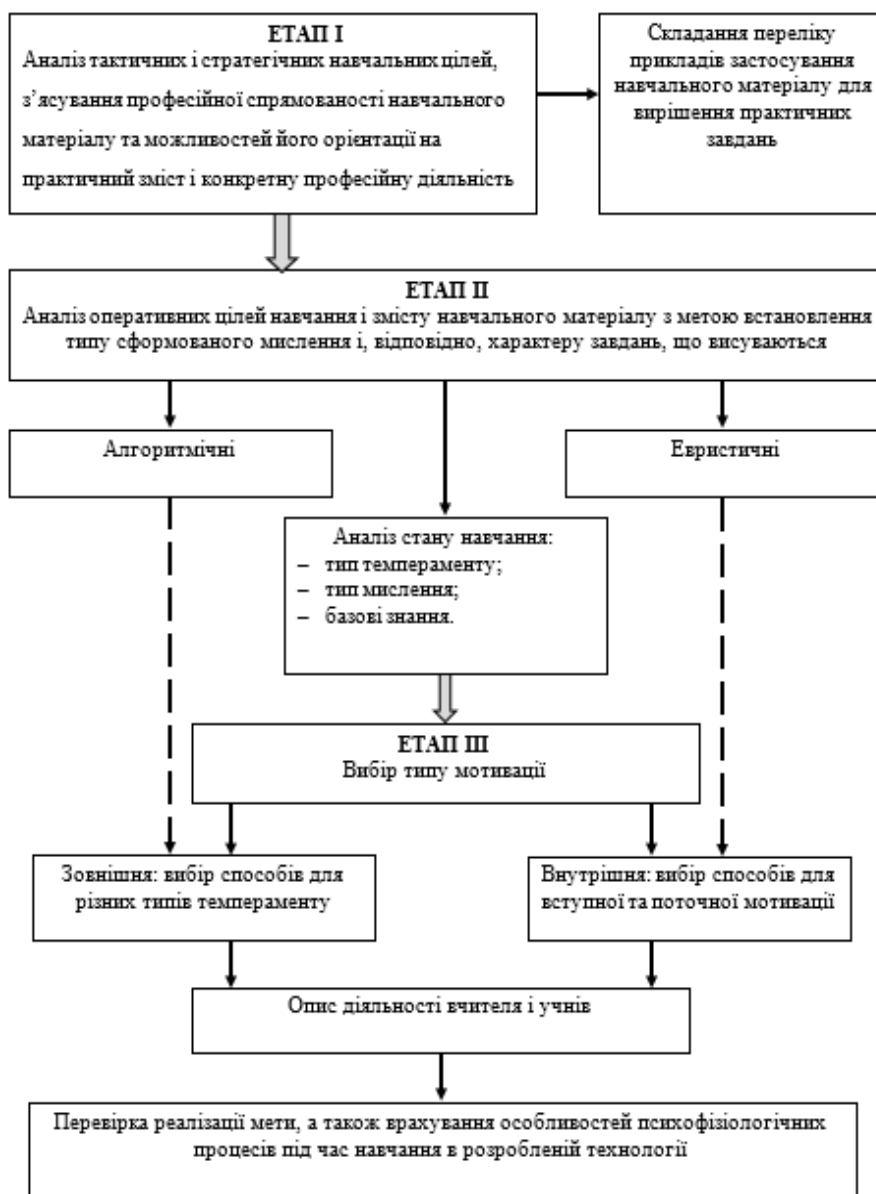

Рисунок 2.2 – Алгоритм діяльності вчителя з проектування мотиваційних технологій

Для формування мотивації до навчання кожен учитель використовує різноманітні методичні прийоми, які мають свою специфічну цільову спрямованість. Їх можна умовно згрупувати за ключовими напрямками [28].

1 Прийоми діяльності вчителя, спрямовані на загальне формування мотивації. Ці прийоми забезпечують створення позитивної психологічної атмосфери, яка стимулює пізнавальну активність учнів. Серед основних методів виділяють:

- залучення до колективної діяльності: організація групової роботи на уроках, де учні спільно вирішують завдання, наприклад, розробляють агротехнологічний план вирощування культури;

- формування адекватної самооцінки: учні беруть участь у взаємооцінюванні результатів роботи однокласників, наприклад, аналізують звіти про використання добрив у мікропроєктах;

- співпраця учнів і вчителя: спільне проведення навчальних експериментів, наприклад, визначення рівня родючості ґрунту у шкільній теплиці;

- заохочення пізнавальної активності: створення умов для творчої діяльності, наприклад, пропозиція учням знайти екологічні методи боротьби зі шкідниками;

- цікавість подачі матеріалу: використання інтерактивних прийомів, таких як ігри або симуляції, наприклад, рольова гра «вирощування і реалізація продукції фермерського господарства»;

- ефективне використання заохочень і покарань: стимулювання через позитивне підкріплення, наприклад, нагородження грамотами за інноваційні рішення, або коректне вказування на помилки з акцентом на шляхи їх виправлення.

Ці прийоми спрямовані на створення мотиваційного середовища, де учні не лише залучаються до процесу навчання, але й відчують себе активними учасниками, здатними досягати успіху.

2 Цільові завдання для зміцнення окремих аспектів мотивації. Учителю важливо розробити комплекс заходів, що включає спеціально створені ситуації, завдання та вправи, спрямовані на розвиток різних складових внутрішньої мотивації учня щодо навчання. Залежно від мети, такі завдання можна згрупувати наступним чином:

- розвиток навчальних здібностей учнів: завдання, що стимулюють готовність до співпраці, відкритість до навчального процесу, зміцнення самостійності та прагнення робити власний вибір. Наприклад, проведення

групових проєктів з аналізу агротехнологій або створення плану догляду за культурою на основі самостійно зібраних даних.

– ситуації вибору для усвідомлення мотивації та суб'єктивної позиції: учням пропонуються завдання, що дають змогу вибирати між кількома варіантами дій. Наприклад, вибір способу боротьби зі шкідниками або оптимального виду добрива для підвищення врожайності.

– навчання постановці цілей у навчанні: робота над завданнями, які розвивають навички визначення реалістичних цілей, оцінки власних можливостей і планування. Наприклад, розробка індивідуального плану роботи на навчальному проєкті з агротехніки, який передбачає досягнення як короткострокових, так і довгострокових цілей.

– формування стійкості в досягненні цілей: створення ситуацій, що сприяють подоланню труднощів, розвитку наполегливості та адаптивності в нестандартних умовах. Наприклад, виконання практичного завдання за обмеженого часу або вирішення проблемної ситуації, такої як забезпечення рослин водою в умовах посухи.

Такі завдання сприяють зміцненню внутрішньої мотивації учнів, формуванню їхньої відповідальності та вмінню діяти усвідомлено й цілеспрямовано.

3 Формування мотивації на різних етапах уроку. Для забезпечення ефективності навчального процесу учнівська діяльність повинна мати повну психологічну структуру. Це передбачає: усвідомлення та визначення цілей і завдань, виконання дій і методів, а також здійснення самоконтролю й самооцінки.

Виділяються такі ключові етапи формування мотивації на уроці:

Етап «активації» початкової мотивації. Завдання цього етапу – зацікавити учнів новою діяльністю, підкреслити їхні попередні досягнення, викликати прагнення до вдосконалення, акцентувати увагу на майбутній роботі, а також здивувати чи зацікавити. Наприклад, на уроці з агровиробництва можна продемонструвати незвичайний факт про вплив

певних технологій на врожайність, підготувати цікаві запитання чи розповісти про новітні досягнення у сфері аграрних технологій.

Етап посилення та підтримки виниклої мотивації. На цьому етапі слід підтримувати інтерес учнів до роботи через розгляд різних способів вирішення завдань, залучення їх до співпраці, пропонування завдань різного рівня складності, а також підключення до самоконтролю. Наприклад, запропонувати учням вирішити задачу з оптимізації поливу на полі з різними типами ґрунтів або створити груповий проєкт із планування посівної кампанії.

Етап підсумування. На завершення уроку важливо підкреслити позитивний досвід кожного учня, відзначити їхні успіхи, дати диференційовану оцінку виконаній роботі та окреслити шляхи подолання труднощів. Наприклад, виділити креативний підхід учнів до створення системи обробки ґрунту або визначити перспективні ідеї, які можна реалізувати у майбутніх завданнях.

Роль позитивного ставлення до навчання. Навчальна діяльність буде більш продуктивною, якщо учень матиме позитивне ставлення до навчання, усвідомлюватиме мету своєї роботи та її значення для особистого розвитку. Формування таких мотивів можливе за наявності пізнавального інтересу, відповідальності та почуття обов'язку. Педагогічна наука пропонує широкий арсенал методів, спрямованих на розвиток позитивних мотивів навчання: емоційне стимулювання; методики розвитку пізнавального інтересу; формування відповідальності й обов'язковості.

При цьому центральну роль відіграють особисті відносини між учителем і учнем. Саме ці відносини визначають, чи сформується у дитини позитивне або негативне ставлення до процесу навчання загалом [14].

Методи мотивації – це способи, які спрямовані на створення позитивних мотивів до навчання, стимулювання пізнавальної активності учнів і розширення їхнього обсягу навчальної інформації [9]. На думку М. Фіцули, до методів мотивації відносяться: метод навчальної дискусії,

метод забезпечення успіху в навчанні, метод створення ситуації новизни навчального матеріалу, а також методи стимулювання обов'язку та відповідальності у навчанні. Розглянемо ці методи докладніше.

Метод навчальної дискусії. Це обговорення або суперечка, що стосується питань навчального матеріалу. Даний метод базується на обміні думками між учнями або між учнями та викладачем, допомагає формувати навички самостійного мислення, аналітичного підходу та аргументації власних тверджень. Крім того, навчальна дискусія розвиває толерантність до інших точок зору.

Метою дискусії є обговорення питань, що вимагають підготовки з джерел, які виходять за межі підручника. Наприклад, під час дискусії на уроці біології можна обговорити різні точки зору на методи боротьби зі шкідниками в агровиробництві. Учні отримують можливість взаємного обміну знаннями: одні виявляють прогалини у своїх знаннях і прагнуть їх заповнити, інші відчують задоволення від вищого рівня знань і намагаються підтримувати цей рівень [60].

Метод забезпечення успіху в навчанні. Суть методу полягає в тому, що викладач допомагає учням із труднощами в навчанні. Цей підхід розвиває інтерес до знань і прагнення утримати досягнутий результат. Викладач підтримує учня до моменту, коли той досягне рівня успішних однокласників і отримає позитивну оцінку. Перший успіх стимулює впевненість у своїх силах і бажання закріпити досягнуте. Наприклад, в агровиробництві учень, який відстає, може отримати додаткову допомогу у розрахунках добрив для певної культури, і коли він успішно виконає завдання, це стане стимулом для подальшого навчання.

Метод створення ситуації новизни навчального матеріалу. Викладач акцентує увагу учнів на тому, що вони засвоїли нові знання. Це створює атмосферу морального задоволення, коли учні усвідомлюють, що інтелектуально розвиваються. Наприклад, учитель може показати новітні технології для вирощування культур і розкрити перспективи їхнього

застосування в реальних умовах. Коли учні бачать, що поповнюють свій багаж знань, вони починають більше цінувати навчання й прагнуть працювати над собою [60].

Таким чином, правильно підібрані методи мотивації не лише підвищують інтерес до навчання, а й сприяють всебічному розвитку учнів.

Методи стимулювання обов'язку та відповідальності в навчанні передбачають формування у школярів розуміння значущості навчання як у суспільному, так і в особистому аспектах. Це досягається через:

- пояснення учням важливості навчання для суспільства та їхнього особистого розвитку;
- встановлення чітких вимог, дотримання яких вважається виконанням обов'язку;
- заохочення сумлінного виконання завдань;
- здійснення оперативного контролю за виконанням вимог, а за потреби – надання зворотного зв'язку у формі вказівок чи зауважень.

Виховання почуття відповідальності передбачає: залучення слабших учнів до виконання завдань разом із сильнішими однокласниками; ускладнення навчальних завдань у процесі роботи для закріплення отриманих навичок; повторний аналіз складних завдань із залученням учнів; підтримку емоційно-творчої атмосфери на уроках; регулярне висування вимог і систематичний контроль їх виконання за допомогою різних методів, таких як багаторазові відповіді на одні й ті самі запитання, співпраця між учнями, порівняння результатів тощо [60].

Для формування мотивації навчальної діяльності учнів вчитель має враховувати вікові й індивідуальні особливості старшокласників. При плануванні уроків, наприклад, із розділу «Агротехнологія», важливо враховувати: пізнавальні інтереси учнів; домінуючі типи темпераменту та особливості уваги; індивідуальні психологічні характеристики конкретної вікової групи. Старшокласники переживають значні зміни у навчальній ситуації: зростає кількість предметів, змінюються вчителі, з'являється

відповідальність за підсумкову атестацію. Разом із цим змінюється їхня провідна діяльність: формується орієнтація на спілкування та власне «Я», що впливає на мотиваційну сферу.

Однією з ключових особливостей цього періоду є поступове формування стійкого інтересу до окремих предметів, що виникає на основі накопичення знань і досвіду. Підтримувати та розвивати цей інтерес можна через використання різноманітних засобів мотивації, зокрема пізнавальних моментів, інтерактивних завдань, ігрових ситуацій тощо. Однак загальна мотивація до навчання в цьому віці часто знижується: домінують мотиви обов'язку, а не бажання навчатися. Деякі підлітки демонструють негативну мотивацію, що здебільшого є наслідком недостатнього мотивування.

Водночас у старшокласників яскраво виражена потреба в афіліації – бажання належати до групи. Вони прагнуть розваг і відсторонення від навчання, але, коли стикаються з можливістю повністю припинити навчання, часто чинять цьому опір. Це пояснюється важливістю соціальної оцінки та бажанням отримати схвалення з боку однолітків і дорослих. Таким чином, викладач має використовувати як пізнавальні, так і соціальні мотиви, наголошуючи на значущості знань для реального життя.

Процес формування самосвідомості, характерний для підліткового віку, охоплює також мотиваційну сферу. У цей період підлітки починають замислюватися над власною мотивацією. На початкових етапах це відбувається через порівняння своїх мотивів і цілей із мотивами та цілями друзів. У зв'язку з цим колективні й групові форми роботи є особливо ефективними в цьому віковому періоді. Старшокласники, хоча й не завжди усвідомлено, співвідносять свою мотивацію з мотивацією однолітків, а також із загальноприйнятими зразками та ідеалами, які поширені в їхньому соціальному середовищі. У цей час відбувається формування усвідомленої системи пріоритетів і класифікації мотивів за їхньою значущістю. Часто до юнацького віку в мотиваційній сфері може домінувати якийсь один провідний мотив. Однак старшокласник зазвичай вже розуміє, що його

навчальна діяльність мотивується кількома факторами, може їх назвати та проаналізувати. Таким чином, у ранньому юнацькому віці відбуваються значні зміни в соціальних мотивах навчальної діяльності. Ці зміни пов'язані з прагненням старшокласників зайняти нову позицію, що асоціюється з дорослістю. Вони прагнуть вибудовувати нові відносини з дорослими й однолітками, краще розуміти інших людей, бути зрозумілими, а також оцінювати себе з перспективи інших.

Мотивом ефективної навчальної діяльності для старшокласників є прагнення до встановлення контактів, співпраці та взаєморозуміння з однолітками й іншими людьми, а також оволодіння навичками такої взаємодії в навчальному процесі. У цьому віці учні часто замислюються над тим, чи вони не гірші за інших, що стимулює їхній інтерес до парної, групової та колективної роботи. Ці форми діяльності сприяють задоволенню їхніх соціальних потреб у спілкуванні, дружбі, взаємодії, самовираженні та самоствердженні через взаємини з іншими.

Для реалізації таких потреб ефективними є різні форми самооцінки й взаємооцінки, а також само- та взаємоконтроль. У цьому процесі вчитель відіграє важливу роль, допомагаючи старшокласникам усвідомлювати й оцінювати свої досягнення в навчальній діяльності й особистісному розвитку. Учніям підходять форми роботи, що передбачають спільний пошук нових знань і способів їх здобуття разом із вчителем. Водночас у старшокласників часто формується критичне ставлення до викладачів і їхньої діяльності. Вони стають емоційно чутливими до несправедливості, що може призводити до конфліктів, групування в мікрогрупи та пошуку підтримки в однолітків. Часто такі ситуації виникають через труднощі у визначенні свого місця серед ровесників.

Значення оцінок також змінюється в цьому віці. Оцінки з другорядних, на їхню думку, предметів стають менш значущими, тоді як з «важливих» дисциплін вони набувають пріоритетного значення. Успіх у цих предметах дозволяє підвищити соціальний статус у класі й серед однолітків. Водночас

критерії оцінювання педагогів не завжди є об'єктивними, і оцінки часто сприймаються як відображення соціального статусу в колективі.

У цьому віці спостерігається чітка диференціація учнів на успішних і неуспішних. Успішні старшокласники, як правило, демонструють високий рівень усвідомлених пізнавальних мотивів і позитивних мотивів досягнення. Натомість неуспішні учні частіше мають мотиви уникнення невдач і низький рівень вимог до себе. Особливістю мотиваційної сфери старшокласників є її нестабільність, залежність від думки групи та можливе зниження інтересу до навчання. Зміна класу чи групи часто призводить до зміни основних установок учня. Наприклад, учень із низькою дисципліною та успішністю, потрапляючи в дисциплінований колектив, може змінити свою поведінку й підвищити успішність відповідно до норм групи. І навпаки, негативний вплив недисциплінованого класу може послабити мотивацію й успішність навіть дисциплінованого учня. Тому важливим завданням педагогічного колективу є створення в класі позитивного колективного середовища, спрямованого на формування дисциплінованого колективу з високим рівнем навчальних досягнень. У цьому контексті ключову роль відіграє вплив на групу, а не лише на окремого учня.

Підсумовуючи наведене, можна стверджувати, що для цього вікового періоду характерним є домінування соціальних мотивів навчальної діяльності, які до початку юнацького віку поступово трансформуються в чіткі пізнавальні мотиви. Ці мотиви орієнтовані на подальший вибір професійного шляху, залежно від переважаючих інтересів та уявлень про перспективи.

Відповідно до класифікації мотивів, що поділяє їх на внутрішні та зовнішні, методи стимулювання й мотивації навчальної діяльності умовно розділяються на дві основні групи: методи розвитку пізнавального інтересу та методи формування почуття обов'язку та відповідальності в навчанні.

Інтерес, як ключовий елемент мотивації, характеризується трьома основними складовими:

- а) позитивним емоційним ставленням до діяльності;
- б) наявністю пізнавального аспекту в емоційному досвіді;
- в) існуванням безпосереднього мотиву, що виникає як результат самої діяльності [16].

Таким чином, у навчальному процесі важливо створювати умови, які сприяють виникненню глибоких внутрішніх емоційних переживань і позитивного ставлення до пізнавальної діяльності, її змісту, форм і методів реалізації. Емоційні переживання, пов'язані з такими станами, як радість, здивування або відповідальність, позитивно впливають на психічні процеси – сприймання, мислення, пам'ять та увагу, роблячи їх значно ефективнішими.

Основними методами формування інтересу є диспути, дискусії, полеміки, а також створення ситуацій особистого успіху в навчальній діяльності чи інших емоційно-моральних переживань (радісті, задоволення, здивування). До цього переліку входять також методи, що ґрунтуються на життєвому досвіді учнів, інтерактивні технології, дидактичні й рольові ігри тощо. Ці підходи посилюють мотиваційний ефект традиційних словесних, наочних і практичних методів навчання.

Методи стимулювання почуття обов'язку і відповідальності включають переконання, демонстрацію позитивного прикладу, практичне привчання до дотримання вимог, створення комфортних умов для спілкування, заохочення, оперативний контроль і, за потреби, осуд. Вони взаємодіють із виховними методами, що підкреслює нерозривність процесів навчання й виховання [38].

Навчальна діяльність завжди має поліфакторний характер мотивації. У її системі переплітаються дві основні групи мотивів: ті, що стосуються самої діяльності, і ті, які лежать за її межами. Мотиви діяльності учнів старших класів включають: мотиви, пов'язані зі змістом діяльності: бажання дізнатися нові факти, здобути знання, опанувати нові способи дій, зрозуміти суть явищ тощо; мотиви, пов'язані з процесом діяльності: прагнення проявити інтелектуальну активність, розмірковувати, долати труднощі під час

вирішення завдань. У цьому випадку людину захоплює не лише результат, а й сам процес виконання завдання.

Відмітимо, що діяльність учня зазвичай стимулюється одразу кількома мотивами, серед яких один є основним, а інші – другорядними. Провідні мотиви не лише спонукають до дії, але й надають їй суб'єктивного особистісного значення. У зв'язку з цим важливим елементом мотивації є інтереси. Безпосередній інтерес, заснований на привабливості об'єкта як засобу досягнення мети. Стійкий інтерес, що виявляється у здатності долати труднощі, навіть якщо сама діяльність не є захопливою, але необхідна для досягнення мети. У процесі розвитку інтерес може трансформуватися у стійку потребу до активного і свідомого ставлення до предмета діяльності [38].

Для вчителя важливо розуміти основні причини формування інтересу. Американський психолог К. Ізард визначив їх наступним чином: почуття: участі, відповідальності, допитливості, активності, потреби, насолоди; думки: про логічність і ефективність, бажання оволодіти знаннями, про людей, форми діяльності, майбутнє, особисті досягнення, приємних людей, навчальні предмети; дії та стосунки: дії разом із іншими, приємні чи творчі завдання, праця з ентузіазмом, складні завдання.

Наслідки інтересу проявляються в таких формах: почуття: бажання навчатися, участь, активність, впевненість у собі; думки: логічне мислення, ідеї про нові предмети чи досягнення; дії: участь у навчанні, досягнення цілей, задоволення від результатів. Таким чином, знаючи мотиви старшокласників, вчитель може визначити причини труднощів і способи їх подолання. Мотивацію необхідно розвивати у двох напрямках:

Формування розуміння особистісної значущості навчання, забезпечення розвитку здібностей, нахилів та професійної орієнтації також сприяє мотивації навчальної діяльності. Емоційна сфера відіграє важливу роль у засвоєнні знань. Емоції, викликані активною позицією вчителя і змістом матеріалу, посилюють зацікавленість учнів. Основні прийоми

стимулювання включають: урахування інтересів і здібностей учнів, заохочення до успіху, демонстрацію наслідків навчання, визнання досягнень, створення виховних ситуацій тощо.

Таким чином, методичні рекомендації для формування мотивації уміщують систему психологічно обґрунтованих мотиваційних моментів; чергування видів діяльності вчителя та учнів; оцінювання роботи учня таким чином, щоб підвищити його впевненість у власних силах; системний підхід до формування мотивації на різних етапах уроку.

ВИСНОВКИ

Під час написання кваліфікаційної роботи встановлено, що успішність навчальної діяльності визначається багатьма психологічними та педагогічними факторами, серед яких особливе значення має структура й зміст мотивів, що її активізують і спрямовують. Складна мотиваційна сфера учня вимагає від учителя трудового навчання знань про умови та методи формування і розвитку мотивів. Це сприяє самопізнанню, саморозвитку та самоактуалізації учнів, адже висока позитивна мотивація може компенсувати недостатній рівень здібностей або знань і умінь, виконуючи компенсаторну функцію.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що мотивація навчання є ключовим аспектом дидактики й педагогічної психології. Її вирішення суттєво впливає на навчально-пізнавальну активність учнів і якість їхніх досягнень. Водночас проблема мотивації ускладнюється через різноманітність поглядів на її природу. Часто відсутність системного підходу до аналізу процесу мотивації призводить до того, що будь-який чинник, який стимулює діяльність, розглядається як мотив. Така невизначеність у трактуванні основних мотиваційних понять ускладнює вирішення мотиваційних завдань у навчальному процесі.

Мотивація є центральним компонентом навчальної діяльності, через який педагогічні цілі перетворюються на психічні цілі учнів. Вона допомагає формувати ставлення школярів до навчального предмета, усвідомлення його цінності для їхнього особистісного й інтелектуального розвитку. Крім того, мотивація сприяє освоєнню навчальних ситуацій через педагогічну комунікацію та формуванню відповідальності й навичок прийняття рішень завдяки систематичному контролю навчальної діяльності.

У роботі з формування навчальної мотивації вчителю слід: мобілізувати потенційні можливості вікового періоду, зокрема виявити

рівень сформованості навчальної діяльності й мотивації в учнів, що може слугувати резервом розвитку та враховувати вікові особливості юнацького періоду у процесі роботи.

Основними методичними рекомендаціями для формування мотивації старшокласників є: розробка психологічно обґрунтованої системи мотиваційних елементів; чергування різних видів діяльності вчителя й учнів із застосуванням різноманітних методів, прийомів і форм роботи; оцінювання роботи учнів таким чином, щоб це сприяло підвищенню їхньої впевненості у власних силах; формування мотивації (вступної, поточної, заключної) на всіх етапах уроку. Відмітимо, що особливу увагу слід приділяти розробці вступної й поточної мотивації, які допомагають створити позитивне ставлення до навчання, підвищити ефективність освітнього процесу й залучити учнів до активної пізнавальної діяльності.

ПЕРЕЛІК ДжЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ

- 1 Cicchetti D. Роздуми про внесок Керролла Ізарда : вплив на різноманітні наукові дисципліни та особисті роздуми / D. Cicchetti // Огляд емоцій. – 2015. – №7 (2). – С.104–109.
- 2 Deci E. L. Self-Determination Theory : A macrotheory of human motivation, development, and health / E.L. Deci, R.M. Ryan // Canadian Psychology / Psychologie Canadienne, – 2008. – №. 49. – P. 182–185.
- 3 Deci E. L. Intrinsic motivation and self-determination in human behavior / E. L. Deci, R. M. Ryan // University of Rochester – Rochester, New York : Plenum Press, 1985. – 375 p.
- 4 Deci E.L. The “what” and “why” of goal pursuits : Human needs and the self-determination of behavior / E.L. Deci, R.M. Ryan // Psychological Inquiry. – 2000. – №11. – P. 227–268.
- 5 Heckhausen J., Heckhausen H. Motivation and Action : Textbook / J. Heckhausen, H. Heckhausen. – Cham : Springer International Publishing AG, 2018. – 909 p.
- 6 Ryan R.M. Self-determination theory : Basic Psychological Needs in Motivation Development and Wellness / R.M. Ryan, E.L. Deci. – New York, NY : Guilford Press, 2017. – 756 p.
- 7 Ryan R.M. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being / R. M. Ryan, E. L. Deci // American psychologist. – 2000. – Vol. 55. – № 1. – P. 68–78.
- 8 Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для вищ. навч. закладів / І.Д. Бех ; [голов. ред. В. М. Куценко ; ред. Л.О. Нагорна]. – Київ : Либідь, 2008. – 848 с.
- 9 Бланк Т. В. Формування позитивної мотивації як фактору успіху навчальної діяльності молодших школярів / Т. В. Бланк // Початкове

навчання та виховання : наук.-метод. журн. Харків : Основа. – 2009. – № 16/18. – С. 2–9.

10 Большакова А. Загальні та професійні мотиви як особистісні кореляти розвитку метакогнітивної активності студентів / А. Большакова, О. Зайцева // Вісник Львівського університету. Серія : психологічні науки. – 2018. – Випуск 3. – С. 26–35.

11 Ваврук Е. М. Про мотивацію та мотиви навчання математики / Е. М. Ваврук // Didactics of mathematics : Problems and Investigations. – 2005. – Issue № 24. – С.146–153.

12 Використання інформаційних технологій на уроках хімії : фаховий проект Тиміцької Х. І. Вчителя хімії Лиманського НВК «ЗОШ I-III ступенів – ДНЗ». – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/proekt-na-temu-vikoristannya-informaciynih-tehnologiy-na-urokah-himi-125407.html> (дата звернення: 10.09.2024).

13 Волинкін К. В. Взаємозв'язок структури мотивації та розвитку самооцінки здібностей юнаків із проявами девіантної поведінки. Дипломна робота / К. В. Волинкін. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/12528/1/Volinkin_K_V.pdf (дата звернення: 10.09.2024).

14 Воропай Н. А. Місце мотивації до самостійної роботи у формуванні професійних компетентностей майбутнього вчителя початкової школи / Н. А. Воропай // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий О. О. – 2009. – Вип. 31. – С. 19–26.

15 Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко ; [гол. ред. С. Головка]. – Київ : Либідь, 1997. – 373 с.

16 Живанова В. А. Прийоми стимулювання пізнавального інтересу студентів у процесі навчання у вищому навчальному закладі / В. А. Живанова // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2012. – Випуск 1. – С.94–97.

- 17 Зайцева І. В. Розвиток мотивації учіння студентів в контексті активізації навчання / І. В. Зайцева. – Режим доступу: <http://surl.li/ckampg> (дата звернення: 20.09.2024).
- 18 Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посібник / С. С. Занюк. – Київ : Либідь, 2002. – 304 с.
- 19 Ільїн Є. Мотивація і мотиви / Є. Ільїн. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 512 с.
- 20 Ільченко О. Формування мотивів навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів як психолого-педагогічна проблема / О. Ільченко // Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 69. – С. 57–62. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2017_69_12 (дата звернення: 25.09.2024).
- 21 Коберник О. М. Теорія і методика профільного технологічного навчання учнів у старшій школі : навч. посібник / О. М. Коберник, А. І. Терещук. – Умань: ФОП Жовтий, 2013. – 365 с.
- 22 Коберник О. М. Трудове навчання в школі : проектно-технологічна діяльність. 5-12 класи / За ред. О. М. Коберника, В. В. Бербец, Н. В. Дубова та ін. – Харків : «Основа», 2010. – 256 с.
- 23 Коменський Ян Амос. Вибрані педагогічні твори : у трьох томах. Т.1. Велика дидактика / Ян Амос Коменський ; під ред. з біограф. нарисом і примітками проф. Красновського А. Л. – Київ : Рад. школа, 1940. – 248 с.
- 24 Кочарян О. С. Структура мотивації навчальної діяльності студентів : навч. посіб. / О. С. Кочарян, Є. В. Фролова, В. М. Павленко. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. «Харк. авіац. ін.-т, 2011. – 342 с.
- 25 Кравчук І. Ю. Мотиви навчальної діяльності молодших школярів. Курсова робота / І. Ю. Кравчук. Житомир, 2009. – Режим доступу: <http://surl.li/aufyja> (дата звернення: 20.09.2024).
- 26 Криворучко Т. Мотиви навчально-пізнавальної діяльності та їх класифікація / Т. Криворучко. – Режим доступу: <http://surl.li/kdsily> (дата звернення: 26.09.2024).

- 27 Лохвицький В. В. Особливості цілепокладання у сучасній школі / В. В. Лохвицький. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/osoblivosti-cilepokladannya-u-suchasniy-shkoli-275938.html> (дата звернення: 25.09.2024).
- 28 Лук'янова М. Навчальна мотивація учнів : психолого-дидактичний аспект / М. Лук'янова. – Режим доступу: <https://osvita.ua/school/method/technol/2651/> (дата звернення: 15.10.2024).
- 29 Лук'янова М. Психологія навчальної мотивації школярів / М. Лук'янова. – Режим доступу: <https://osvita.ua/school/method/psychology/788/> (дата звернення: 15.10.2024).
- 30 Мамалуй О. О. Основи економічної теорії : [навч. посібник] / О. О. Мамалуй, О. А. Гриценко, Л. В. Гриценко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 479 с.
- 31 Мельник І. Особливості мотиваційної сфери сучасної молоді. Кваліфікаційна робота / І. Мельник. – Режим доступу: <http://surl.li/lampnc> (дата звернення: 10.10.2024).
- 32 Менеджмент : тема 23. Процесуальні теорії мотивації. – Режим доступу: <https://menedzmentm897.wixsite.com/mysite/tema-23> (дата звернення: 05.10.2024).
- 33 Місце мотивації в структурі особистості. – Режим доступу: <https://studfile.net/preview/10013572/page:2/> (дата звернення: 08.10.2024).
- 34 Мотивація : сутність, теорії та сучасність. – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/28183/> (дата звернення: 05.10.2024).
- 35 Мотивація та винагорода : лекція №:4. – Режим доступу: <https://moodle.znu.edu.ua/mod/resource/view> (дата звернення: 01.10.2024).
- 36 Мотивація. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/tema-5-motivaciya-ponyattya-ta-sut-103152.html> (дата звернення: 05.10.2024).
- 37 Навчальна програма профільного рівня «Технології» спеціалізація «Агровиробництво» // Офіційний сайт МОН України. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 09.09.2024).

38 Навчально-пізнавальна дисципліна учнів : методи організації та здійснення. – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14805/> (дата звернення: 05.10.2024).

39 Нестерчук В. П. Організація та мотивація праці : [навч. посіб.] / В. П. Нестерчук. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформац. систем, менеджменту і бізнесу, 1999. – 88 с.

40 Нижник В. М. Механізм мотивації високопродуктивної праці персоналу підприємств : монографія / В. М. Нижник, О. А. Харун. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – 210 с.

41 Олійник В. В. Особливості формування професійної мотивації у майбутніх практичних психологів / В. В. Олійник // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2018. – VI (63), Issue : 153. – Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/520702> (дата звернення: 06.10.2024).

42 Осовська Г. В. Основи менеджменту : [посібник] / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. – [3-є вид., перероб. і допов.]. – Київ : Кондор, 2008. – 664 с.

43 Педагогічна психологія : конспект лекцій, методичні вказівки та контрольні завдання з дисципліни для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти очної та заочної форми навчання за спеціальністю 053 «Психологія» / упоряд. Ж. Богдан, Т. Солодовник. – Харків: НТУ «ХП», 2022. – 72 с. – Режим доступу: <http://surl.li/tjrkeg> (дата звернення: 19.09.2024).

44 Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології : інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. – Київ : Видав. Дім «Слово», 2004. – 616 с.

45 Пізнавальний інтерес учнів та його формування. – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/28069/> (дата звернення: 05.10.2024).

46 Приходько Ю. О. Розвиток мотиваційної сфери молодшого школяра / Ю. О. Приходько, О. Є. Толмачова // Науковий часопис НПУ імені

М. П. Драгоманова. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, С.140–146. – Режим доступу: <http://surl.li/dezcnb> (дата звернення: 13.10.2024).

47 Про способи створення в учнів позитивного ставлення до навчання. – Режим доступу: <http://surl.li/prsvhr> (дата звернення: 12.10.2024).

48 Проблеми мотивації навчання : тема 5. – Режим доступу: <https://studentam.net.ua/content/view/4346/86/> (дата звернення: 13.10.2024).

49 Психологія праці та інженерна психологія: текст лекції. Тема №5. Мотивація трудової діяльності. – Режим доступу: [https://nm2.univd.edu.ua > download](https://nm2.univd.edu.ua/download) (дата звернення: 12.10.2024).

50 Психолого-педагогічні аспекти формування пізнавальної мотивації навчання в учнів. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/stattya-psihologo-pedagogichni-aspekti-formuvannya-piznavalno-motivaci-navchannya-v-uchniv-237697.html> (дата звернення: 12.10.2024).

51 Рибалка В. В. Психологія та педагогіка праці особистості : від обдарованості дитини до майстерності дорослого : посібник / В. В. Рибалка. – Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 220 с.

52 Рибалка В. В. Теорія особистості у вітчизняній психології / В.В. Рибалка. – Київ : ІППО АПН України, 2006. – 550 с.

53 Ринок праці. – Режим доступу: <http://www.student-works.com.ua/kursovi/bjd/1098.html> (дата звернення: 12.10.2024).

54 Сердюк О.Д. Теорія та практика менеджменту : [навч. посібник] / О.Д. Сердюк. – Київ : Професіонал, 2004. – 432 с.

55 Соціальні мотиви навчання – основа в навчально-пізнавальному процесі. – Режим доступу: <http://surl.li/wgzhji> (дата звернення: 12.10.2024).

56 Сучасний урок технологій у старшій школі : навчально-методичний посібник / за заг. ред. О. М. Коберника. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – 248 с.

57 Теорія мотивації : конспект лекцій з курсу / укл. О.В. Прокопенко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2006. – 171 с. – Режим доступу: <http://surl.li/tbwchr> (дата звернення: 19.10.2024).

58 Універсальний словник-енциклопедія (УСЕ) [Електронний ресурс] / ред. М. В. Попович. – Режим доступу: <http://slovoedia.org.ua/29/53392-0.html> (дата звернення: 20.10.2024).

59 Федоришина Л.М. Мотивація праці : підходи до трактування / Л. М. Федоришина. – Режим доступу: <http://surl.li/vxjqrw> (дата звернення: 19.10.2024).

60 Фіцула М. М. Педагогіка : [видання 3-тє, стереотипне; навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти] / М. М. Фіцула. – Київ : Вид. центр «Академвидав», 2009. – 560 с.

61 Функція мотивації. – Режим доступу: <http://referaty.com.ua/ukr/details/8491/1/> (дата звернення: 20.10.2024).

62 Хміль Ф. І. Основи менеджменту : [підручник] / Ф. І. Хміль. – [Вид 2-ге, випр. доп.]. – Київ : Академвидав, 2007. – 576 с.

63 Шинкаренко В. Г. Система мотиваційного моніторингу працівників підприємства / В. Г. Шинкаренко, О.Н. Криворучко // Україна : аспекти праці. – 2000. – № 4. – С. 27–32.

64 Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник. – Київ : Либідь, 2002. – 560 с.

ДОДАТОК А
(обов'язковий)

**Анкета для вивчення мотивів учнів щодо вивчення
агротехнологій за спеціалізацією «Агровиробництво»**

Шановні учні! Ця анкета допоможе визначити ваші мотиви та зацікавленість у вивченні рослинництва та агровиробництва. Будь ласка, відповідайте чесно, адже це допоможе покращити навчальний процес. Відповіді є конфіденційними.

1. Ваш клас: _____
2. Чи пов'язана ваша сім'я з агровиробництвом?
 - Так
 - Ні
3. Чому ви обрали цей напрям навчання? (можна обрати кілька варіантів)
 - Мені цікаво вирощувати рослини.
 - Це корисно для майбутньої професії.
 - У нашій родині працюють у цій сфері.
 - Мені подобається працювати на природі.
 - Я хочу створити власний агробізнес.
 - Інше (уточніть): _____
4. Що вам найбільше подобається у вивченні рослинництва та агровиробництва?
 - Практичні заняття.
 - Робота з технікою.
 - Знання про сучасні агротехнології.
 - Робота в полі, на свіжому повітрі.
 - Інше (уточніть): _____

5. Які ваші основні очікування від навчання в цій сфері?

- Отримати практичні навички.
- Зрозуміти основи рослинництва.
- Здобути знання для подальшого навчання у виші.
- Дізнатися про сучасні агротехнології.
- Інше (уточніть): _____

6. Що вас найбільше турбує у навчальному процесі?

- Недостатність практичних занять.
- Складність навчального матеріалу.
- Відсутність сучасного обладнання.
- Незрозумілість перспектив у цій сфері.
- Інше (уточніть): _____

7. Як ви вважаєте, що можна покращити в навчанні?

- Більше практичних занять.
- Залучення сучасних технологій.
- Більше екскурсій та виїздів на агропідприємства.
- Застосування інтерактивних методів навчання.
- Інше (уточніть): _____

8. Як би ви оцінили свою зацікавленість у цьому навчальному предметі і зокрема спеціалізації «Агровиробництво» за шкалою від 1 до 10 (де 1 – зовсім не цікаво, а 10 – дуже цікаво)? _____

9. Як ви вважаєте, що вас найбільше мотивує під час навчання?

- Позитивна оцінка від учителя.
- Можливість використовувати знання на практиці.
- Участь у конкурсах або проектах.
- Підтримка однокласників та спільна робота.

Дякуємо за ваші відповіді! Ваші пропозиції та зауваження допоможуть зробити навчання більш цікавим та ефективним!

ДОДАТОК Б
(обов'язковий)
Зразки вступної мотивації

Тема «Технологія обробітку ґрунту»

Сьогодні ми з Вами ознайомимося з типами та властивостями ґрунтів, ручними та механізованими знаряддями праці для обробітку ґрунтів.

Ці знання та уміння можуть стати вашим першим кроком до цілого світу цікавих професій, які є сільському господарстві. Для того, щоб вирощувати рослини необхідно знати багато наук: біологію, хімію, агрономію тощо. Навчаючись у школі, а згодом продовжуючи навчання у спеціальних закладах ви зможете оволодіти цими науками та отримати відповідний фах. На цьому ж уроці здобуті знання та вміння ви зможете безпосередньо використати вдома, працюючи на власній присадибній ділянці.

Тема уроку: «Овочеві культури»

Сьогодні ми навчимося висівати овочеву культуру. Надалі будемо спостерігати за її ростом та навчатись здійснювати догляд. У віх вас є присадибна ділянка, на якій ви можете вирощувати різні овочі, застосовуючи знання та уміння, що отримаєте на цьому та наступних уроках.

Тема уроку: «Основи плідівництва та виноградарства»

Сьогодні ми з вами будемо вивчати способи висаджування суниць. Це дуже поживна ягода, про яку ви всі чули і коштували. Науковцями доведено, що на якість та кількість вирощування рослин впливає багато чинників – починаючи з того, де висаджують певну культуру та від способів висаджування та догляду.

Знаючи способи та вимоги, щодо висаджування цієї ягоди ви зможете на власній присадибній ділянці покращити врожайність суниць.

Тема уроку: «Сівозміни та їх освоєння»

Сьогодні ми з вами ознайомимось з системами землеробства та особливостями сівозмін. Розкриємо значення сівозмін для агрокультур та різних типів ґрунтів. Здобутті знання та уміння можна застосувати дома, на дачній та присадибній ділянках.

Тема уроку: «Овочеві культури»

В житті ми часто зустрічаємось з овочами взагалі та з коренеплодами зокрема, можливо навіть сьогодні за сніданком. Користь від вживання овочів прописана в народних прислів'ях та приказках. А також в попередніх класах на заняттях з інших предметів Вам неодноразово нагадували про неоціненну користь вживання овочів. Сьогодні ми розширимо наші знання і розглянемо біологічні властивості столових коренеплодів.

Тема уроку: «Зернові, зернобобові, технічні та овочеві культури»

Для того щоб виростити сільськогосподарську продукцію необхідно мати відповідні знання, уміння. На попередньому уроці ми вже ознайомилися з поняттям, які стануть першим кроком у вирощуванні зернових, зернобобових та овочевих культур. Так, ми з'ясували, що таке зернові, зернобобові та овочеві культури, для чого ми повинні вживати крупи та овочі регулярно, як правильно готувати насіння до висадження. Наступними кроками у цій справі буде пошук інформації у літературних джерелах з техніки догляду за рослинами. Яка нам необхідна інформація, щоб виростити зернові, зернобобові та овочеві культури на власній огородині? Як її віднайти – відповідь на ці запитання є метою нашого уроку.

Тема уроку: «Основи агрономії. Поняття про рослину як живий організм»

Розглядаючи питання теми «Біологічні особливості основних культур», варто розкрити корисність продуктів харчування та їхні лікувальні властивості.

З давніх часів людство завжди намагалося навчитися від природи і лікування є одним з прикладів. Адже в прадавні часи, коли медицина та фармакологія в сучасному уявленні не була сформована. Давні лікарі використовували саме лікарські властивості рослини для одужання хворого тож глибоке вивчення лікарських властивостей рослин – це шлях в напрямі невичерпних можливостей єднання людини з природою та оточуючим середовищем.

Для того, щоб використовувати чудодійну здатність рослин повноцінно функціонувати організму людини, нам необхідно знати важливі правила завдяки яким ми могли б раціонально, без шкоди для себе вживати продукти харчування з лікарськими властивостями. Для збереження корисних властивостей свіжих продуктів та отримання користі від дарунків природи необхідно їх правильно збирати, вірно зберігати, правильно переробляти.

Тема уроку: «Основи плідівництва та виноградарства»

Як часто ми радіємо від того, що нас оточують естетично оформлені і доглянуті дерева та кущові рослини. Однак прикрасити оточуюче нас середовище не так вже й складно. Для цього потрібно знати види плодових дерев та ягідних кущових рослин, їх способи розмноження, садіння і догляду за ними. Тому сьогодні ми з вами будемо вивчати технологію вирощування плодових дерев та ягідних кущових рослин.

Тема уроку: «Основи плідівництва та виноградарства»

Учні як Ви вважаєте, що зображено на рис.А.1, який перед Вами. Можливо це рослини, кущі на яких ростуть фрукти? Давайте я Вам допоможу. На сьогоднішній день існує багато різноманітних фруктів, овочів, грибів, рослин, а також ягід. Ягода – цей тип простого плоду, що має м'яку їстівну м'якоть та кілька насінин, що утворюються з єдиної зав'язі. В повсякденній мові, ягодами вважаються невеликі плоди круглої або подовжньої форми, кислі або солодкі та корисні у складі дієти. Ви знаєте

наскільки вони корисні для нашого організму. Тому сьогодні ми будемо вивчати технологію вирощування фруктів та ягід і яким чином їх захищати від шкідників.

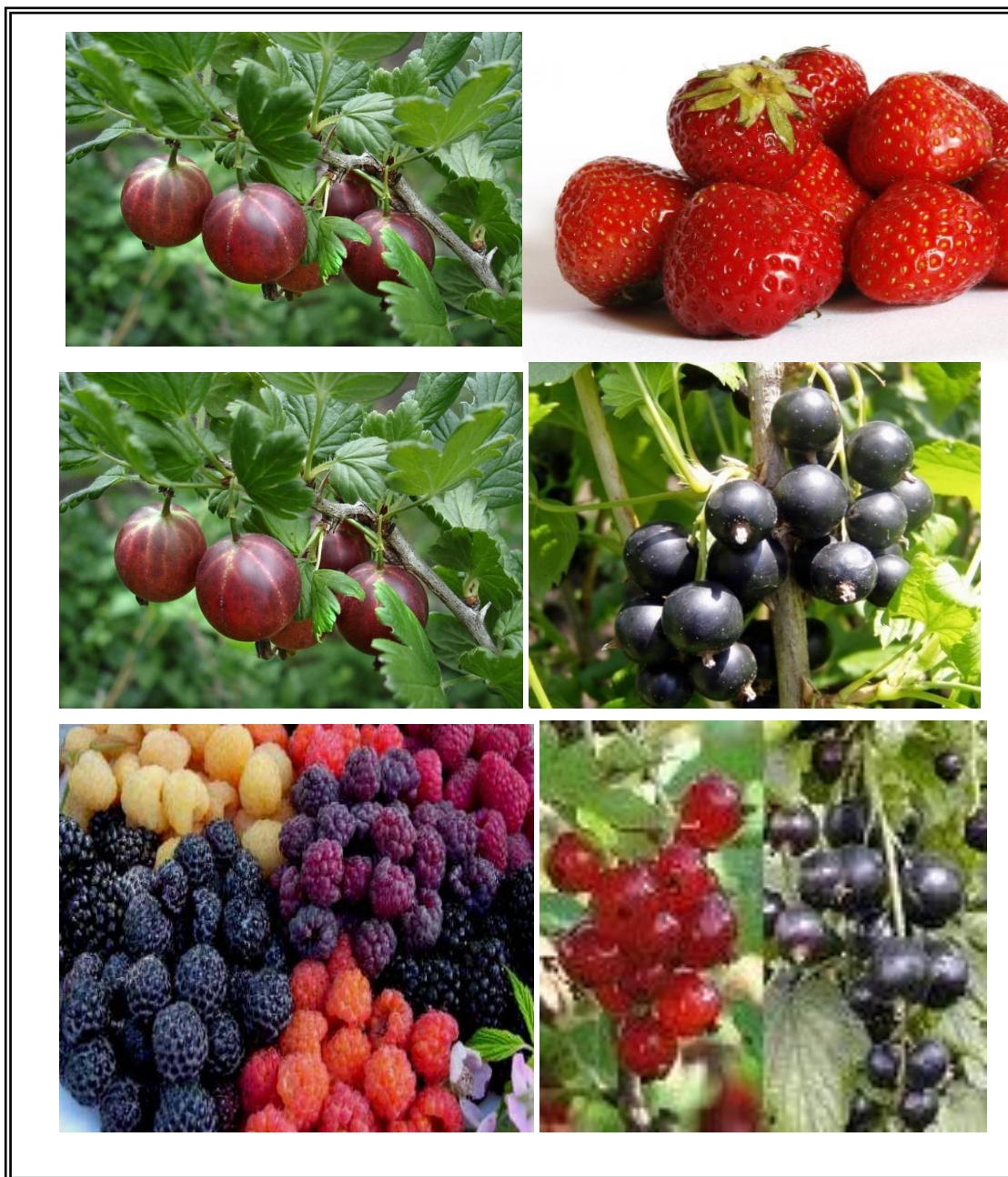

Рисунок А.1 – Плодоягідні культури

Тема уроку: «Зернові, зернобобові, круп'яні культури»

Рослинництво – це галузь сільського господарства, яка займається вирощуванням сільськогосподарських рослин. Вона забезпечує населення основними продуктами харчування, тваринництво – кормами, легку й текстильну промисловість – сировиною. Одним з видів

сільськогосподарських рослин є зернові, зернобобові, круп'яні культури. Тому сьогодні ми з вами ознайомимося із способам їх вирощування, навчимося їх розпізнавати.

Тема уроку: «Організація проведення механізованих робіт»

Для того щоб підвищити рівень врожайності у сільському господарстві використовують різні види механізації. На сьогоднішньому занятті ми ознайомимося з ними і спробуємо визначити їх переваги та недоліки. А також дізнаємося які є допоміжні засоби машинного парку.

Тема уроку: «Картопля»

Дуже часто картоплю називають другим хлібом. Однак для того, щоб мати можливість готувати з них різні смачні страви, їх потрібно посадити і виростити. А як це зробити – вивчатимемо на цьому уроці.

Тема уроку: «Основи плідівництва та виноградарства»

На території України найбільш поширеними є яблуні, груші, вишні, абрикоси, черешні та інші культури. Але напевно найбільш популярною є яблуня. Яблуневі сади займають на Землі майже 5 мільйонів гектарів, чи не кожне друге плодове дерево – це яблуня. Ближче до півночі, де не визрівають ні помаранчі, ні навіть абрикоси, дев'ять з десяти дерев – яблуні. Сортів – сила-силенна: тільки в Україні понад триста в офіційному списку і ще близько тисячі у дослідників.

Цікаво, що родичами яблуні є груша, айва і навіть горобина з шипшиною. Яблуко – справжня схованка корисних речовин: у ньому містяться цукри, органічні кислоти, вітамін С, каротин. Чай з яблучної шкірки має жарознижуючі властивості. Яблуком рекомендується завершувати будь-який прийом їжі – це корисно для зубів. Яблуня – хороший медонос, а деревина слугує для виготовлення столярних виробів.

Навіть комп'ютерна компанія Apple Makintosh обрала своїм символом яблуко.

І в міфології та літературі яблука займають неабияке місце! Особливо в грецькому епосі: одинадцятим подвигом Геракла стало викрадення яблук Гесперід – чарівних золотих плодів вічної молодості.

А чого варте яблуко розбрату, що привело, врешті-решт, до Троянської війни! На ньому був напис «Найпрекрасніший», і за право володіти плодом влаштували сварку богині Гера, Афіна й Афродіта. Остання виграла, однак без розбрату не обійшлося...

Історія Білосніжки на цьому фоні видається зовсім спокійною: хоч і отруїли красуню наливним яблучком, через це не загинула купа народу.

Та й Єва, як відомо, спокусила першого чоловіка Адама за допомогою знов-таки того ж яблука – та не простого, а яблука пізнання добра та зла.

Ось скільки цікавого можуть розказати про себе яблука. А ще ж груші, сливи, черешні та інші плоди дерева нашого регіону – і кожен із них має свій букет історій. Сьогодні ми з вами дізнаємось про плоди дерева більше. Запишіть будь ласка в зошит тему нашого сьогоднішнього уроку: «Основи плідництва та виноградарства».

Тема уроку: «Захист рослин»

Рослини, які культивує людина, також мають своїх ворогів – шкідники, хвороби, інші рослини (буряни). Від початку культивування людство захищало свої посіви, сади від несприятливих кліматичних умов та шкідників, хвороб й бурянів. Не завжди цей захист був ефективним. Сучасні агрокультури потребують такого захисту ще більше, адже вони є продуктом селекційної діяльності людей. Кожен з нас, брав участь в цій боротьбі – сапою прополював бурян, обкопував прикореневий стовбур яблунь та інших плодих дерев для захисту від буряну, шкідників, збудників хвороб. Згадайте побілку стовбурів дерев вапном. Думаю, усі бачили як батьки обробляли бадилля картоплі хімічними засобами від колорадських жуків. Це все є складовими боротьби за хороший урожай. Як вірно та безпечно захистити наші рослини, а, відповідно, й їхній урожай, сьогодні ми розглянемо на уроці. Будь ласка, запишіть тему «Захист рослин».

Тема уроку: «Організація проведення механізованих робіт»

Під час обробітку ґрунту, сівби, садіння, догляду за рослинами ми на наших присадибних ділянках використовуємо малогабаритну техніку, яка є незамінним помічником під час виконання різних видів сільськогосподарських робіт. Тому сьогодні на уроці ми ознайомимося з принципом роботи малогабаритної техніки.

ДОДАТОК В (обов'язковий)

Зразки поточної пізнавальної мотивації

Початок землеробства на території України припадає на 2-у половину VI-V тис. до н.е., тобто на ранні етапи неоліту. Під час розкопок поселень племен буго-дністровської неолітичної культури виявлено керамічні вироби з відбитками зерен і полови злаків. За визначенням ботаніків, вони належать трьом видам: пшениці, ячменю та просу.

* * *

Перспективною технологією вирощування суниць, яка дає можливість отримувати високі врожаї ягід в наступному після посадки році, є закладка плантації розсадою, вирощеною в минулому році і витриманою в холодильнику при температурі +1 +2°C (розсада «фріго»). При цій технології насадження використовуються два роки. Елементи технології використовувались в умовах сухого клімату Донбасу ще у 80-ті роки ХХ ст. (Бережний П. С., 1981). Закладають такі насадження в кінці червня - на початку липня. Посадку розсади можна проводити аж до пізньої осені й навесні до з'явлення бутонів на рослинах.

Практикується ще одна технологія вирощення суниці - грядкова. Вона передбачає розбивку грядок на плантації шириною 1,0-1,2 м. На промислових плантаціях грядки готують на ширину міжколісного простору трактора і міжрядкові доріжки є коліями для нього при виконанні робіт по захисту від хвороб і шкідників, внесенні добрив, розкидані вкривного матеріалу. На грядках рослини розміщують впоперек з підвищеною щільністю – 0,4-0,5 x 0,1-0,3 м.

На присадибних ділянках поширена технологія, направлена на раціональне використання землі (масово застосовується у селах Черкаської області. Насадження суниці закладаються після овочів, зоравши чи

перекопавши ділянку восени. Вносять фосфорні й калійні добрива і перегній, що зберігався в бурті не менше року. Рано навесні ґрунт боронують, заготовляють розсаду суниці. Її відразу ж висаджують за схемою 0,3 x 0,3 м у залиті водою лунки. Стежать, щоб не загиналось коріння, не засипалось верхівкова брунька. Після садіння поливають. Надалі полив ведуть на ґрунтах легкого механічного складу щоденно, а на інших – за необхідністю. Полив проводять також для захисту насаджень від весняних заморозків. Між рослинами молодих насаджень висаджують цибулю, яку збирають на початку липня. Далі ґрунт розпушують, підживлюють азотним добривами і знову регулярно поливають. Систематично ведуть боротьбу з бур'янами. Рано навесні наступного року закривають вологу граблями. При дощовій погоді рослини обприскують 1%-ою бордоською рідиною, попереджуючи розвиток сірої гнилі. Наприкінці квітня – на початку травня (до цвітіння) виконують бур'яни та розпушують ґрунт на глибину 10-12 см.

Після кожного збору врожаю плантацію поливають. Через два тижні після закінчення збирання врожаю рослини скошують. Листя використовують для виготовлення компостів або висушують і взимку згодують худобою. Далі ділянку мульчують піском шаром до 3 см і регулярно щедро поливають. З настанням приморозків проводять удобрення перегноем-сипцем. Ця технологія дає можливість вирощувати суницю на одному місці до 4 років, отримувати щорічно високі врожаї якісних ягід та вагомі прибутки.

Для прискорення досягання ягід суниці використовують декілька технологій. Одна з них – вирощування врожаю на грядках під поліетиленовою плівкою, якою накривають гряди в середині березня. Між рослинами і плівкою лишають повітряний простір (0,3-0,5 м) при допомозі дерев'яних підпірок або дугоподібного каркасу з товстого дроту.

Грядку шириною 1,0-1,2 м готують завчасно у серпні місяці, куди висаджують впоперек грядки загущено (0,3 x 0,1 м) добре розвинену розсаду. Створюють умови для росту рослин. На зиму їх прикривають дрібною

соломою, сосновими голками, сухим картоплинням та ін. В період весняного росту, цвітіння та плодоношення стежать за вологістю ґрунту і повітря. При необхідності проводять поливи, та розпушування ґрунту, знищують бур'яни, провітрюють. В теплі сонячні дні краї плівки піднімають, що дає можливість в період цвітіння відвідувати квіти бджолами і покращувати їх запилення.

* * *

Американський континент окультував дуже цінну для нас групу овочевих культур із родини Пасльонові - помідор, перець солодкий та гіркий, фізаліс, картоплю та динну грушу. На теренах Азії проходило окультурення баклажана, цифомандри та пасльону. З усіх цих культур найбільшим різноманіттям для всіх народів та культур виділяється помідор. Створені сорти різного забарвлення - білі, зелені, жовті, оранжеві, червоні, рожеві та майже чорні. За розміром – від вишнеподібних до 2-3-кілограмових. Подібне різноманіття сортів характерне і для інших ознак – висоти рослин, форма китиці, розміри та форма листків. Таке різноманіття може задовольнити будь-якого овочівника як для бізнесу, для власних потреб, так і для прикрашування власної садиби. Подібне різноманіття має картопля та перець. Пасльонові дали людству дуже цінну овочеву рослину, яку окультурили значно раніше помідора – фізаліс. Цінність цієї культури у високому вмісті пектину, який зв'язує важкі метали та радіоактивні елементи, і, маючи сечогінні властивості, швидко виводить їх з організму. Яка рослина може похвастатися такими властивостями, хіба що пектинові сорти кавуна! Але наявність характерного неприємного присмаку не зробили його привабливою культурою для європейців. Фізаліс має красиві декоративні форми – китайські ліхтарики.

* * *

Довго до овочівника йшов баклажан. За часів відомого середньоазіатського лікаря Абу Алі Ібн Сіна (Авіценна) він вважався тільки лікарською рослиною. Картопля – наш другий хліб – має столові, технічні та кормові сорти. Традиційно скоростиглі столові сорти відносять до овочівництва, а всі решта – до рослинництва. Щодо таких культур, як динна груша, цифомандра та пасльон, то вони поки що залишаються малопо-

ширеними для українського овочівника. Хоча зовсім недавно була спроба впровадити порівняно великоплідні сорти пасльону – Галбрі. Але пасльон для нас так і залишився пасльоном.

* * *

Якщо ми картоплю вважаємо за другий хліб, то в тропіках на перше місце виступає солодка картопля (ямс китайський). У природі ямс (діос-корейя) представлений багатьма видами. В культурі дає бульби рекордного розміру – до 100 кг! Найбільш поширений ямс азіатський. Має білі, коричневі та пурпурові бульби. Нагадує за смаком підсолоджену або підмерзлу картоплю. Пурпурові сорти здавна використовують для підфарбовування морозива, яке винайшли 5 тисяч років тому китайці, а Марко Поло під великим секретом перевіз в Італію. М'якуш бульб ямса маслянистий і за смаком дуже солодкий. Найкращий спосіб його приготування – варіння або підсмажування. Для запікання не використовують. Ямс із каррі – справжній смак Сходу. Високо цінуються зацукрований ямс та зварений в апельсиновому соку. Під назвою «солодка» картопля вирощують ще одну рослину – батат з родини Берізкові.

* * *

Овочі корисні для людини в першу чергу як продукт харчування у свіжому та переробленому стані. В сучасних економічних умовах середньостатистична українська родина з 2,7 чоловік на продукти харчування щомісячно витрачає приблизно 400 гривень (за даними 2004 року). З них 10% на овочі та картоплю. Якщо ми станемо багатшими удвічі, то овочів будемо споживати на 50% більше, а картоплі – на стільки ж менше. Що стосується баштанних культур, то їх у Європі відносять до плодів та фруктів. Але від того нам не легше, бо на них наша родина витрачає дуже мало – лише дві гривни на місяць!

Поряд з тим овочі мають інші корисні властивості. Багато з них використовуються як лікарські рослини і сировина для фармацевтичної промисловості – кріп, фенхель, насіння цибулі, помідора, огірка, гарбуза,

кавуна та дині. Використання овочів у медицині має прадавню історію. У своїх рецептах, відображених у «Каноні лікарської науки», таджик Абу Алі Ібн Сіна (X століття н.е.) широко використовував овочеві рослини. Особливо популярними в цей час були ажгон (33 рецепти), васильки (12), ганус (42), горох (3), диня (7), індау посівний (14), гісоп (9), капуста (3), коріандр (6), крес-салат (16), кріп (38), кмин (25), кумін (27), латук (4), лобода садова (58), меліса (3), огірок (7), петрушка (23), портулак городній (10), посудний гарбуз (4), ревінь (31), рута (23), селера (45), спаржа (4), фенхель (36), цикорій (8), чорнушка посівна (11), часник (2), чуфа (1), цибуля ріпчаста (14), цибуля-порей (12 рецептів). Особливо цінними овочами він вважав салат-латук - для свіжого споживання і лободу садову – у відвареному. Цей список цікавий із двох боків. Він дає уяву про набір популярних овочів у Середні віки на наших європейсько-азіатських теренах та їхню користь.

* * *

Розроблено три класифікації овочевих рослин. Чому рослин, а не культур? Тут існують деякі розбіжності в поглядах учених. Ми чомусь звикли до терміну «овочева культура», хоча це не зовсім правильно. Існує багато рослин, які можна використовувати як овочі, беручи їх прямо з природи. Наприклад, листки кульбаби, пшінки, медунки, кропиви, портулаку, грициків тощо. Хоча деякі з них уже введені в культуру. В Японії залюбки вирощують овочевий лопух – габо, в Китаї – грицики з широкими ніжними листками, у Франції – кульбабу для одержання відбілених листків. Тому, на наш погляд, краще вживати термін «овочева рослина». Що стосується слова «культура», то воно краще підходить до різних сфер діяльності людини – виховання, освіта тощо. В Стародавньому Римі слово «cultura» означало виховання або вирощування. Виходячи з таких тлумачень, можна говорити «технологія помідора в тепличній культурі» або «культура огірка під агроволокном». Це добре зрозуміли біотехнологи, які пишуть «культура тканин камбію» як вирощування клітин камбію в спеціальних поживних середовищах.

* * *

У XII столітті уже в Європі абатиса німецького Дізібоденберзького монастиря Свята Хільдегарда розширила цей список і в овочах бачила важливе джерело здоров'я. Водночас вона попереджувала і говорила про міру, обережність у виборі їжі. Цінність овочів вона пов'язувала з зеленим кольором, і, як доведено останніми дослідженнями, мала рацію: хлорофіл – основа життя рослин та біологічно активних речовин. За її теорією, зелений колір «управляє» світом. Зелені овочі позитивно впливають на тіло і душу людини. Її вчення стало основою сучасної арт-терапії з допомогою кольору. Ці ідеї вона почерпнула зі знань європейських жерців-друїдів. Під впливом цієї ідеї зелені овочі необхідно не тільки їсти, але й милуватися ними, про що Хільдегарда писала в поемі про зелений колір:

«...О благодатная зелень,
Ты даруешь миру власть и солнце,
Ты правишь всем миром,
И тебя обволакивают божественные объятия тайн».

Сучасні вчені, досліджуючи її вчення про вплив зеленого кольору на тіло та душу людини, прийшли до парадоксального висновку. Так, для підсилення сприйняття зеленого кольору необхідно пити соки та їсти овочі з родини Пасльонові – помідора, перця, баклажана, картоплі! Після такої дієти всі зелені овочі в супермаркетах та на базарі стануть ще більш привабливими. До речі, щодо картопляного соку, то корейські вчені довели його цілющість.

* * *

Під час воєн овочі завжди рятували населення окупованих територій від голодної смерті. Яскравим прикладом «подвигу овочів» стала організація городництва під час війни та окупації. Багато таких прикладів є і в Україні. Наприклад, окупаційна німецька міська влада Харкова, не знаючи що робити з населенням, вирішила допомогти їм в організації городництва. Було виділено 17 держмаєтків розташованих навколо міста. Цим скористалося в

1943 році 37 тис. родин. Овочі були продуктом, який, на відміну від м'яса, не контролювався німецькою владою і вільно продавався на місцевих ринках в усіх містах України. Яскравим прикладом є архівні матеріали про роботу ринку Озерка у Дніпропетровську, де основним харчовим товаром в роки окупації були овочі.

* * *

Виявляється, що огірковий аромат має не тільки огірок. Ранньою весною аромат свіжого огірка можна створити з допомогою огіркової трави (бораго) з родини Шорстколистих. Бораго використовують як шпинат, для супів і в салат. Листки та пагони заварюють замість чаю, роблять сироп, а квітки зацукровують. Подібно можна використати, зібравши в лісі, або перенести в культуру – медунку. Заслуговує на увагу вирощування та використання в «хорватському чаї» горобейника.

* * *

А чи знаєте ви, що цвітну капусту Марк Твен називав капустою, що закінчила коледж. Брокколи американці називають «капустою з університетською освітою».

* * *

Помідор вважався отруйним. Наприклад, в одній книжці з садівництва писалося: «Плоди ці вкрай шкідливі, оскільки зводять з розуму тих, хто їх поїдає». На території України помідори довго вважали «скаженими ягодами».

* * *

Відваром буряку раніше користувалися як дезинфікуючим засобом і їли вареним і сирим. А потрапив він до нас із Візантії.

* * *

А чи знаєте ви, що існує така прикмета на ніч і перед дощовою погодою квітки суниць закриваються і опускаються донизу.

* * *

Відомо, що з липня 1806 року, Майкл Кінс уперше культивував полуницю. Кінс виростив першу полуницю від насіння великої білої суниці, яку було завезено з Чілі. У першій полуниці не вистачало аромату, але ягоди мали симетричну форму і темно-червоний колір.

* * *

Брокколи – однолітня рослина сімейства капустних, являє собою темно-зелені суцвіття. Містить клітковину, калій фосфор, кальцій, магній, залізо, цинк, марганець, сірку, вітаміни С, В1, В2, В5, В6, РР, Е, К, провітамін А. Калорійність брокколи в 100 г – 25ккал. Регулярне вживання брокколи являється відмінною зброєю проти стресів, а також мобілізує нашу імунну систему, запобігає анемії, інфекції, хворобам печінки. Брокколи містить сульфорафан –це природна сполука, яка блокує поділ ракових клітин та запобігає подальшому розвитку хвороби. Крім того вживання брокколи уповільнює процес старіння!

* * *

Брюссельська капуста – дволітня рослина сімейства капустних, в їжу вживаються зелені листові головки, містить клітковину, залізо, фосфор, калій, вітамін С, вітаміни групи В, провітамін А. Калорійність брюссельської капусти в 100 г – 25 – 34 ккал. Майбутнім мамам рекомендується включати в раціон брюссельську капусту як джерело фолієвої кислоти. Вона необхідна для правильного розвитку нервової системи та зменшує ризик вроджених вад у дітей.

* * *

Морква – дворічна рослина сімейства селерових. Містить вуглеводи, білки, каротин, Вітаміни В1, В2, В6, С, Е, Н, К, РР, а також кальцій, залізо, калій, мідь. Калорійність моркви 100 г – 31 ккал. Завдяки поєднанню цінних вітамінів та мінеральних солей морква попереджає анемію та покращує зір. Із усіх овочів морква містить найбільшу кількість бета-каротину, що сприяє захисту організму від шкідливої дії ультрафіолетових променів, надає шкірі пружність, ніжність та здоровий колір.

* * *

Перець – теплолюбна рослина, плоди якого в залежності від сорту мають різну форму, колір та розміри. Це джерело вітамінів С і А, а також бета-каротину. Наявність перцю в меню зменшує ризик розвитку раку та емфіземи легень. Калорійність 100 г перцю – 26 ккал. Із усіх овочів після зелені петрушки перець є найбагатшим джерелом вітаміну С. 200 г перцю покривають денну норму дорослої людини в вітаміні С. Крім того перець містить вітамін А, що представляє смертоносний коктейль для вільних радикалів. Цей прекрасний дует запобігає накопиченню холестерину, захищаючи тим самим від склерозу, серцево-судинних захворювань, утворення злоякісних пухлин, катаракти та артриту.

* * *

Помідори – це найулюбленіший овоч в світі. Найкорисніше вживати його в сирому або свіжозамороженому вигляді. Рекомендовано при дієтах для схуднення, при лікуванні цукрового діабету та захворюваннях нирок. Містять цінну клітковину, а також кальцій, калій, фосфор та багато вітаміну А, В, С та Е. Калорійність 100 г помідор – 19 ккал. Доведено не тільки цілющі властивості помідорів на серце та нирки, але й їх омолоджувальну дію на шкіру. Зрілі помідори завдячують своїм червоним кольором лікопену. Цей натуральний пігмент має надзвичайну дію проти склерозу та пухлин, а особливо зменшує ризик появи раку передміхурової залози. Доведено, що помідори найкраще засвоюються в супах та соусах.

* * *

Цвітна капуста – однорічна рослина сімейства капустних. Вона низькокалорійна, але дає відчуття ситості, завдяки чому її можна їсти, не остерігаючись набрати зайві кілограми. Калорійність 100 г цвітної капусти – 21 ккал. Вона містить калій, магній, кальцій, марганець, залізо, мідь, цинк, фтор, каротини, вітаміни С, К, В1, В2, В6. Ензими, які містяться в цвітній капусті, допомагають виводити токсини із організму. Цей овоч рекомендується для профілактики ракових захворювань.

* * *

Полуниця – містить аскорбінову та ніотинову кислоти, рутин, рибофлавін, залізо, кальцій, фосфор, магній. Ягоди рекомендовано включати в раціон хворих анемією, при ламкості судин, для покращення кровотворення. Застосовується як сечогінний та потогінний засіб, при гіпертонії, атеросклерозі, ішемічному захворюванні серця.

* * *

Його батьківщиною вважають Центральну і Південну Америку. Під час подорожей Христофора Колумба в 1493 році іспанці дізналися про нього від індіців, які вживали його у їжу як пряність. А ацтеки навіть застосовували задушливі пари від підсмажуваного на сковородах цього овоча як бойову зброю – успішно відбивали ним атаки ворога. Він був введений у культуру Іспанії в XV столітті і поступово проник у сусідні країни, де його використовували як декоративну, лікувальну і пряну рослину. Про що тут іде мова? (Про перець)

* * *

Її батьківщина – країни Атлантичного узбережжя і Середземноморського узбережжя Європи і Азії. Археологічні розкопки свідчать, що людина почала використовувати цю рослину з часів кам'яного і бронзового віків. Вона має вигляд круглої голови і листя у вигляді розетки. Здавна вона цінилася не тільки як харчова, а ще й як лікарська рослина. Давньогрецький математик Піфагор твердив, що вона підтримує бадьорість і веселий настрій. Вона використовується в харчовій промисловості, а також у косметиці. Який це овоч? (Капуста)

* * *

Ця рослина була широковідома у стародавньому світі, про що свідчать написи на піраміді Хеопса. З її насіння римляни і греки одержували масло. Як свідчить легенда, коли про її переваги спитали Апполона, він сказав, що вона коштує стільки золота, скільки важить сама. В Росію з Голландії її завіз Петро I. Що це за культура? (Редька)

Він поважний і огрядний, він червоний і смачний,
Виглядає як сеньйор. Хто це, діти ?

(Помідор)

В темній я живу коморі, а коса моя надворі,
Гарбузова я сестриця, мене звати ...
(морквиця).

* * *

Вузлувата і листата, а доспіє – головата,
На нозі стоїть одній, сто сорочечок на ній.

(Капуста)

* * *

Я кругленька, червоненька, з хвостиком тоненьким,
На городі мене рвуть і до столу подають.

(Редиска)

* * *

Червоний Макар по полю скакав,
а в борщ попав. (Перець)

* * *

Сам червоний, а чуб зелений.
(Буряк).

* * *

Ми цукрові, ми кормові,
Є брати у нас столові.
Учні всі у вашій школі
Виривали нас у полі.
Ми зростали там рядками,
Люди звать нас ... (буряками).

* * *

Є коси, та не з волосся,
Є зерно, та не колосся. (Кукурудза).

* * *

Загадки про капусту

Була дитиною – не знала пелюшок,
А старою стала – сто пелюшок мала.
(Капуста).

* * *

Ішла баба з гір та несла сто шкір.

* * *

Чия голова не має ніг?

* * *

Стоїть пані, чепуриться, бо одягла сорочок триста.

* * *

Головата, женжериста, сорочок наділа триста, а нога одна.

* * *

Стоять рядами, міцні головами, густо-густо.

* * *

Сидить баба на грядках, вся закутана в хустках.

* * *

Вузлувата і листата, а доспіє – головата.

* * *

Лата вверх лати, а всередині – хата.

* * *

Латка на латці, а посередині – гризь.

* * *

Часто літом надівала по новій сорочці, а на зиму поскидала й посолила
в бочці.

* * *

Зозулиста, сребриста, сорочок наділа триста.

* * *

Вліті – тверде й кругле, а зимою – дрібне й мокре.

* * *

Сидить баба серед літа в сто сорочок одіта.

* * *

Кругла, а не місяць, біла, а не борошно,
з хвостиком, а не миша. (Редька).

* * *

Загадки про картоплю

Сидить дівця у темній темниці.

* * *

Печуть мене, варять мене,
Їдять мене, хвалять мене.
А як буде моя ласка,
То буде з мене і паска.

* * *

Стоїть мур мурований,
Склеп склепований,
Ще не вмер – вже похований.

* * *

Під землею птиця кубло звела і яєць нанесла.

* * *

Очі має, а не бачить.

* * *

Хто ховає під кущі наші супи і борщі?

* * *

Ні велике, ні маленьке,
Ані довге, ні кругленьке,
З нього користь люди мають,
Ним ся звірі випасають.

* * *

Я росла в темній темниці,
 Як зросла – взяли в світлиці.
 З мене шкуру всі деруть,
 Мене варять, мене труть,
 Пироги з мене печуть.
 Відгадайте, хто ж я є?

* * *

Легенда про нагідки

Крокіс утворився, як про це сказано у давньоримському міфі, з краплі крові Крокоса – друга бога Меркурія, що випадково влучив у нього диском. Боги, бажаючи зберегти пам'ять про Крокоса, перетворили краплі його крові у ніжні квіти – нагідки лікарські чи календулу (*Calendula officinalis* L.).

* * *

Летів голуб і ніс у дзьобі насініну. Налетів яструб, напав на голуба, і випала із дзьоба насініна. Впала вона у пухку землю і вмить проросла. З паростка виросла рослинка з блідо-зеленим стеблом. Квітка, немов маленьке сонечко, була жовтогарячого кольору. Впав поранений голуб, клінував квіточку. Від пахучого нектару сили прибули до пораненого тіла, став на ніжки. Клінував ще і ще раз, і злетів.

Все це бачив пастух, який пас вівці. Він став лікувати цими рослинами людей. Виліковував запальні хвороби горла, захворювання очей, застосовував при хворобах серця, опіках, для загоювання ран. Назвали люди цю рослину нагідками.

* * *

Легенда про барвінок

У народі живе чудова легенда про походження рослини. Було це тоді, коли турки і татари нападали на українську землю. Увійшли якось вороги в одне село і винищили там усіх людей. Лише парубок та дівчина сховалися у лісі. Але і їх знайшли бусурмани. Парубка люті зайди зарізали, а дівчину -

задушили. Ото з парубочої крові й виріс барвінок у лісі, а губами дівчини полилася чиста вода.

* * *

Ще за тих часів, коли в Карпатах люди поклонялись язичницьким богам, теплої купальської ночі молодь бавилася біля яскравої ватри. А потім дівчата, співаючи, опускали в швидкі води Черемоша барвисті вінки. Нехай пливуть до милого, хай причарують його серце навіки, хай зв'яжуть серця вірним коханням на все життя.

Однієї такої ночі дівчата плели вінки, слухаючи пісню хвиль Черемоша, ловлячи голоси ставних легінів, котрі гуляли на березі ріки.

Ось вінки і сплетені. Лунко сміючись, веселою ватагою побігли юні чарівниці до Черемоша, аби кинути вінки на воду. Пливіть, мовляв, віночки, до щасливого берега кохання!

Лише Лади, наймолодшої і найвродливішої, не було серед дівчат. Вона так захопилася збиранням квітів, що забрела далеко в ліс та й заблукала.

Злякалася Лада, опинившись сама-самісінька в нічному лісі. Почала гукати, кликати своїх подруг. Та дарма, лиш таємниче відлуння відгукувалося на її голос.

А ніч, ця чудова купальська ніч, творила в лісі справжні дива: чулися голоси якихось незнаних птахів, на галявині, що світилася феєричним сяйвом, завели свій танок лісові дівчата-мавки. А під темними кущами розквітали небачені квіти. Вони розкривали свої ніжні пелюстки і сяяли сріблясто, манили до себе, ніби обіцяючи розкрити якусь незвідану таємницю.

Нахилилася Лада, зірвала квітку, вплела до свого барвистого вінка. І сталося диво: засвітився вінок голубуватим світлом. Замість різнобарвних лісових квітів постали у вінку темно-зелені гладенькі листочки, а з-поміж них виглянули ніжно-блакитні п'ятипелюсткові квіти.

І почула дівчина тихий голос, народжений нічним вітерцем:

— Пам'ятай, Ладо, що п'ять пелюсток цієї квітки – то п'ять засад щасливого подружнього життя. Запам'ятай їх і збережи в серці своєму на все життя: перша пелюстка – то краса, друга – ніжність, третя – незабутність, четверта – злагода, п'ята – вірність. Будь щаслива!..

Замовк голос, приліг вітерець між трав лісових, стало тихо-тихо.

І тоді якась невідома сила повела дівчину через ліс. Почало благословлятися на світ. Лада опинилася на крутому березі Черемоша.

Нікого там уже не було. Молодь давно додивлялась останні сні купальської ночі по своїх оселях. Стояла Лада над Черемошем і все вагалася: чи кидати їй цей дивний вінок у кришталеві води, чи зберегти його для себе?

Незчулася, як підійшов до неї легінь красний, торкнувся легенько рукою її плеча і мовив:

— Ти забарилася, Ладо, зі своїм вінком. Черемош його не прийме. Може, мені подаруєш той вінок?

Не промовила дівчина ні слова. Мовчки простягнула красному легіню свій вінок. А потім гойдалися дерева, сп'яніло плив зелений ліс, і радісно шепотіли хвилі Черемоша. Вінок упав на траву, розсипався, розрісся веселими зеленими стьожками попід кущами, глянув на світ блакитними очима квіточок.

Довге і щасливе життя прожила з того часу Лада зі своїм судженням, а молодь відтоді плете вінки з барвінку, аби не переводилося на нашій землі щасливе і вірне кохання.

* * *

Легенда про волошки

Назва «васильок», що усталилася за родом волошок у російській ботанічній літературі, походить з народної легенди. Сільський хлопець – красень Василько якимось косив у полі жито. Саме тоді у полі бавилися русалки. Одній з них дуже припав до душі Василько. Зачарувала русалка хлопця. Забув про все на світі і пішов за нею. А вона ж, пустуючи і сміючись,

вела його в поля все далі й далі та й сама в нього закохалася. Не схотіла з ним розлучатися: обернула Василька на польову квітку, щоб нагадував синь води.

Відтоді, за легендою, щороку літньої пори русалки бавляться в хлібах, коли зацвітає волошка синя, плетуть з неї вінки і прикрашають свої голівки.

* * *

Якось прогулювалася по полях богиня родючості Церера і почула жалібний голос волошок: "Нас орачі недолюблюють, відділили від жита". На що Церера відповіла волошкам: «Недарма вам дали колір блакитної води: стійко тримайтеся біля трудівника – жита і не хиліться, як схиляє воно повні колоски. А раз в рік і вас підуть женці шукати, щоб прикрасити вінками свої голови». В цій легенді знайшло своє відображення свято врожаю. А у слов'ян волошки завжди використовувались для прикрашення іменних снопів, які з піснями приносили додому. Перевитий волошками, цей сніп довго красувався в передньому кутку. Лише вибір іменного снопа був різний: росіяни – перший сніп, а українці – дожиночний, останній.

* * *

Легенда про золототисячник

Якийсь багатий, що страждав від тяжкої хвороби, поклявся: зцілюся - пожертвую бідним сто золотих. Уві сні до нього з'явився ангел і сказав: «Уживай траву, що я приніс, і ти зцілишся, та ж не забудь виконати свою клятву». Багатий віддав бідним сто золотих, почав лікуватися травою і невдовзі одужав. Відтоді рослину й називають золототисячником.

Латинську назву рослини пов'язують з іменем Мудрого Кентавра Хірона – великого знавця лікувальних рослин.

За давньогрецькою міфологією він використовував траву і квіти золототисячника для лікування деяких захворювань. Саме тому видатні вчені античних часів Діоскрід і Пліній назвали рослину центаврією.

* * *

Легенда про калину

На нашу землю хто тільки не нападав. Ординці лихі, турки, німці. Усіх не перелічити. Ось і налетіли якось турки. А сталося те на Київській землі. Розлетілась тоді чутка, що головного їхнього предводителя поранено отруйною стрілою, а отрута в ній смертельна. Тому, хто його вилікує, обіцяли таку винагороду, яку загадаєш. Понаїхало тих лікарів, знахарів та шептунів видимо-невидимо, але ніхто вилікувати не міг. Отоді й прийшла в табір, де жив воєначальник, одна дівчина. Хоч одежа на ній була убога, та дівчина така красива, що неможливо було перед її красою встояти. Коса дівоча аж до землі сягала, а з лиця хоч воду пий. Доповіли воєначальникові про красну дівичу, і він звелів пропустити її. Увійшла вона в його шатро. Не вклонилася, а гордо стала. Усі прихвосні аж ойкнули. Як то так – повелителю землі не вклонилася! Занесли над головою мечі, та воєначальник підніс руку, щось по-своєму наказав, і настала тиша. Прихвосні похилили свої голови перед повелителем. Тільки дівчина стояла гордовито. Через тлумача-перекладача запитав воєначальник:

– Скажи, страннице, чому мені не вклонилася? Я завоював півсвіту, мені царі вклоняються, а ти ні.

– Ти мені повинен вклонитися, бо прийшов у мій дім, на рідну мою землю. Тебе і вас усіх я не боюся. Ти повинен через два дні вмерти, а дорожче життя нічого немає на цьому світі. І ти це знаєш. Твоє життя в моїх руках. Ніхто тебе не врятує, крім мене. Це я тобі кажу, Палагея...
Воєначальник зблід.

– Кажи, страннице, чим ти доведеш своє пророцтво? А не доведеш – відрубують тобі голову.

– Приснився мені сон, коли я рвала цикуту, що отрутою славиться вона. Сіла відпочити, задрімала й побачила вві сні орла. То орел не простий. Носами схожі ви обоє. Він палив міста і села, а людей гнав у рабство до своєї держави. І так йому щастило триста сім днів, а на триста дев'ятим він помре,

бо стріла отруєна цикутою – злим зіллям. Вирахуй, завойовнику, свої походи і всі дні твоєї слави. Тоді й дізнаєшся, чи правда мені наснилася...

І покликав він своїх кращих учених, і стали вони лічити. День у день зійшлося!

– Так що ти від мене хочеш, страннице?

– Перш вклонись мені до самої землі святої, а за одно нехай вклоняться і твої прихвосні. Упав грізний завойовник перед Палагеєю, і всі за ним вклонилися до самої землі.

– А тепер слухай, – суворо сказала Палагея. – Життя я тобі верну. Відпусти всіх полонених в оселі їхні. їм орати, сіяти, дітей ростити треба. Відпусти всіх, а там їх тисячі в муках помирають. І покинь мою землю з військом своїм. І напиши своєю кров'ю, що ніколи не прийдеш грабувати мій народ. Тоді я віддам твоє життя.

– Зроблю, як ти кажеш, страннице, не прийду більше на землю твою і твоїх людей відпущу. Тільки й ти мусиш за це дати мені грамоту твою, що підеш зі мною.

— На все піду за свій народ!

— Кажуть люди, що рвала вона одне зілля. Зветься воно кипарисним молочаєм. Його в нас багато росте. Заварювала чай і туди вичавлювала молочко з того молочаю. Тому воно, те зілля, й називається молочаєм – молочко з чаєм. Так і вигнала з тіла отруту. Завойовник одужав і покинув нашу землю. Забрав із собою і Палагею,

* * *

У народі ще легенда ходить така, що Палагея народилася в наших краях, на Київській землі. І була в неї сестра Килина. Прощаючись із сестрою, Палагея нібито сказала: твоїм ім'ям, сестро, назву оцю рослину, яку найбільш люблю, бо росте вона в наймальовничіших куточках, над чистими струмками, в тихих гаях. Коли цвіте вона, то найспівучіший птах – соловей – прославляє її красу, а восени на ній горять дивні кетяги ягід, налитих ніби

самою кров'ю щедрої нашої землі, і ті ягоди повертають здоров'я людині.
Буде вона зватися калина.

* * *

Легенда про материнку

Про виникнення рослини існує така легенда. Жили собі хлопчик та дівчинка, зігрівала їх любов'ю та ласкою добра і ніжна матір. Та несподівано спіткало родину горе – занедужала і злягла матуся. Сирітки щоденно ходили на могилу плакали, благали матінку встати, повернутися до них, зрошували слізьми могилу. Одного дня побачили діти на могилі ніжну, запашну, червоно – рожеву квітку. Вони повірили, що матір повернулася до них у вигляді квітки, і назвали її материнкою.

* * *

Легенда про м'яту

У давньогрецькій міфології німфи – покровительки лісів та річок. На честь однієї з них – Менти – і назвали рослину м'ятою. А було це так...

Покохала Мента гарного і жвавого юнака з бідного роду. Родичі німфи забороняли їй виходити заміж за коханого. Одного разу зустрілись юнак і німфа, палко цілувались, плакали і раділи водночас. Від чудового п'яного запаху німфи хлопець заснув. Менту обманули, викликавши у лісове царство, а хлопця кинули у глибоку річку.

Дізналась про це Мента, плакала-голосила над річкою, в якій потонув милий. Кинулась у воду, щоб бути разом з коханим. А в тих місцях, куди попадали сльози німфи, на березі річки вирости рослинки з блідо-фіолетовими листками і чудовим запахом, що їх називають м'ятою.

* * *

Цікаво знати про картоплю

З картоплею пов'язано чимало цікавих історій. Розповідають, що у 16 столітті один англійський адмірал привіз з Америки диковинний заморський овоч, яким вирішив пригостити і друзів. Проте повар піджарив не картоплини, а бадилля. Страва, звичайно, нікому не сподобалася.

Розгніваний адмірал віддав розпорядження спалити посаджені ним кущі. Наказ виконали, а незабаром в золі знайшли спечені картоплини. Спробували – всім сподобалось. Відтоді картопля отримала своє визнання в Англії.

* * *

У Франції на початку 18 століття сам король носив на грудях квіти картоплі, королева прикрашала ними зачіску, а страви з картоплі щодня подавали королю до столу. Щоправда селян довелося привчати до цієї культури хитрістю. Коли картопля достигала, навколо полів ставили охорону. Думаючи, що охороняють щось цінне, селяни нишком викопували картоплю, варили її і їли.

* * *

В Росії картопля приживалася з величезними труднощами. Селяни вважали за гріх вживати привезених невідомо звідки чортових яблук і навіть під страхом каторги відмовлялися їх розводити. У 19 столітті виникали картопляні бунти. Пройшло чимало часу, поки в народі зрозуміли, що картопля смачна і поживна.

* * *

Дика картопля за декілька тисяч років до нашої ери мала велике значення у житті перших поселенців Анд. Страва, яка рятувала від голоду цілий народ, називалась «чуньо» і готувалась з проморожених, а потім просушених картоплин дикої картоплі. В Андах до цього часу індієць бережуть прислів'я: «Сушене м'ясо без «чуньо» подібне до життя без кохання». Воно слугувало також одиницею обміну у торгівлі («чуньо» міняли на квасоллю, кукурудзу і т.д.)

«Чуньо» було двох видів – біле («тунта») і чорне. Рецепт «чуньо» приблизно такий: картоплини розсипали під відкритим небом і залишали мокнути під дощем, сохнути під сонцем та підмерзати ночами під час приморозків; для швидкого видалення вологи картоплини після відтавання розкладавали в місці, яке продував вітер і обережно перетоптували ногами. Щоб шкірка з картоплин краще злазила, їх вміщували поміж спеціальними

сиром'ятними шкірами; коли готували чорне «чуньо», почищені у вищеописаний спосіб картоплини промивали водою, а коли готували «тунта», то картоплини на декілька тижнів опускали у басейн з водою, після чого залишали для остаточного просушування на сонці і вітру. «Тунта» зберігало форму картоплини і було дуже легке.

Після такої обробки дика картопля втрачала гіркий присмак і довго зберігалася. Якщо виникає бажання смакувати дикою картоплею, рецепт до Ваших послуг.

* * *

Вперше європейці, а точніше іспанці, спробували «мучне коріння хорошого смаку» лише в середині 16 століття в Перу і назвали його трюфелем. Проте ця знахідка не досягнула берегів Європи. Пізніше іспанські та англійські кораблі робили зупинки біля берегів Чілі і запасались картоплею. Звідти перші картоплини потрапили в Іспанію, а тоді в Італію.

* * *

В Європі картопля приживалася важко. Не беручи до уваги те, що іспанці першими з європейців познайомилися з цією культурою, Іспанія була останньою країною в Європі, що по-справжньому оцінила овоч. У Франції перші згадки про обробку картоплі датовані 1600 роком; її поширення натрапляло на багато перешкод аж до 18 століття. В Англії перше експериментальне висаджування картоплі датовано 1589 роком. Пруський король Фрідріх Вільгельм I у 1651 році проголосив обробіток картоплі національним обов'язком німців.

* * *

До російської імперії картопля потрапила через балтійські порти, чи через Польщу, чи безпосередньо з Прусії у 1757-1761 роках. Перше офіційне ввезення картоплі пов'язане із закордонними подорожами Петра I. Він вислав з Роттердаму мішок картоплі для Шереметьєва і наказав розкидати картоплини по різних областях Росії. На жаль, ця спроба не мала успіху. Лише при Катерині II був виданий наказ про відправку у всі губернії «на

розплід земляних яблук» і вже через 17 років картопля була по всій території імперії. Проте впровадження картоплі в селянське господарство супроводжувалось бунтами і жорстокими адміністративними мірами. Були помітні випадки отруєння, оскільки в їжу вживали не картоплини, а зелені отруйні ягоди. Упередження проти картоплі посилювалось і звучанням самої назви, так як багатьом чулося «крафт тойфельс», що в перекладі з німецької чортова сила. Для підвищення темпів впровадження картоплі у селянські господарства розіслали спеціальні інструкції про розведення і вживання «земляних яблук», що дало позитивний результат. Починаючи з 1840 року, площі під картоплю почали інтенсивно зростати, а через 100 років виникло більше тисячі сортів картоплі.